

**ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ, УПРАВЛІННЯ,
ПРАВА ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ
ВІДНОСИН**

Освітньо-професійна програма Економіка підприємства
Спеціальність 051 Економіка
Ступінь вищої освіти Магістр

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри _____
д.е.н., професор Петро МАКАРЕНКО
«05» грудня 2023 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Організаційно-економічні засади розвитку і підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва у підприємстві» (за матеріалами товариства з обмеженою відповідальністю)

виконала здобувачка вищої освіти заочної форми навчання

Бородіна Дарина Сергіївна

Керівник кваліфікаційної роботи
д.е.н., професор

Людмила БЕРЕЗІНА

Полтава – 2023 року

ВСТУП

Актуальність теми. Нині успіх будь якого підприємства залежить від постійного розвитку та підвищення ефективності його виробництва. Через високу конкуренцію ринок вимагає від підприємства безперервного поліпшення ефективності його функціонування, розширення асортименту, якості продукції та надання послуг, ініціативи. У рамках розвитку аграрної галузі в Україні існують державні програми та стратегії, що спрямовані на підвищення ефективності виробництва в сільському господарстві. Тому тема кваліфікаційної роботи є актуально.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний інтерес до проблеми організаційно–економічних засад розвитку і підвищення економічної ефективності діяльності у підприємстві вказує аналіз наукових досліджень.

Питання економічної ефективності є об'єктом дослідження багатьох науковців як вітчизняної, так і зарубіжної науки, таких як: В.Г. Андрійчук, Л.М. Березіна П.М. Макаренко, В.І. Мацибора, О.В. Калініченко, І.Я. Петренко, П.М. Чужинів, С. Кованов та інші. Дослідженням даної проблематики займалися видатні науковці Т. Пітерс, Р. Уотермен, Дж. Харрінгтон, Г. Емерсон, Ф. Тейлор, Г. Форд та інші.

О. Амоша, Дж. Блек, П. Друкен, М. Мейер, Ф. Келе, В. Петі, В. Осипов дослідили теоретичну сутність поняття ефективності діяльності підприємства.

С. Мочерний, І. Павленко, Л. Березіна досліджували підвищення ефективності діяльності в підприємствах, у своїх роботах провели аналіз сучасних проблем планування та механізмів реалізації шляхів підвищення ефективності діяльності підприємства.

Незважаючи на велику кількість праць, присвячених даному аспекту, нині залишається малодослідженим виявлення та економічне обґрунтування напрямів підвищення ефективності діяльності аграрних підприємств,

визначення позитивних і негативних тенденцій розвитку сільського господарства.

Кваліфікаційна робота допоможе вирішити конкретні завдання, які визначені у програмах або стратегіях окремого підприємства. Вона може доповнювати або розвивати попередні дослідження у галузі рослинництва та економіки.

Зв'язок роботи з науковими темами. Кваліфікаційна робота виконана згідно планів науково-дослідних тем кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Полтавського державного аграрного університету: «Розвиток агропродовольчої сфери в національному та геоекономічному просторі» (номер державної реєстрації 0122U201799); «Формування та розвиток територіальних соціально-економічних систем» (номер державної реєстрації 0122U201708).

Мета кваліфікаційної роботи – це дослідження теоретичних, методичних та практичних питань щодо організаційно–економічних засад розвитку і підвищення економічної ефективності виробництва продукції рослинництва у підприємстві.

Відповідно до мети дослідження в кваліфікованій роботі поставлені до розв'язання такі **завдання**:

- розкрити суть поняття «економічна ефективність»;
- дослідити сучасний стан виробництва продукції рослинництва;
- провести оцінку економічної ефективності виробництва продукції рослинництва у підприємстві;
- обґрунтувати впровадження сучасних технологій виробництва продукції рослинництва у підприємстві;
- визначити перспективні напрями та організаційно-економічні заходи підвищення ефективності діяльності підприємства.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення підвищення економічної ефективності виробництва продукції рослинництва у підприємстві.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і

практичних підходів до обґрунтування напрямів підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва у підприємстві.

Методи дослідження. У процесі дослідження використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Зокрема, діалектичний метод, який забезпечує вивчення явищ і фактів в їх тісному взаємозв'язку. У вирішенні завдань на різних етапах роботи використовувалися також: абстрактно – логічний – щодо теоретичних узагальнень, формулювання висновків; економіко-статистичний – для вивчення процесів і виявлення тенденцій їх розвитку; монографічний – при всебічному вивченні рівня ефективності діяльності підприємства; балансовий, графічний, економіко-математичні та оптимізаційні прийоми та інші.

Інформаційною базою дослідження стала бухгалтерська звітність та первинна документація об'єкту дослідження, статистична інформація, нормативна база підприємства, особисті спостереження, наукові дослідження та публікації.

Елементи наукової новизни полягають в обґрунтуванні організаційно-економічних засад розвитку і підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва у підприємстві:

набули подальшого розвитку:

– теоретичні підходи до визначення поняття «економічна ефективність»;

– напрями підвищення економічної ефективності виробництва продукції рослинництва у підприємстві.

Практична значущість кваліфікаційного дослідження полягає в розробленні конкретних пропозицій щодо підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва у підприємстві, що засвідчується відзивом керівника підприємства. Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості застосування методичних підходів до оцінювання ефективності виробництва продукції рослинництва підприємства та її підвищення.

Апробація результатів дослідження. Основні результати досліджень та їх практичне застосування обговорювались на Науково-практичній конференції за підсумками проходження здобувачами вищої освіти виробничих практик: (м. Полтава: ПДАУ, 31 березня – 1 квітня 2022 р. Вип. 15, С.82–83).

Публікації. Основні результати та висновки наукового дослідження викладено в науково фаховому журналі Агросвіт з питань економіки:

Березіна Л.М., Бородіна Д.С. Сучасний стан виробництва продукції рослинництва в Україні. Агросвіт. 2023. № 21. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/agrosvit/issue/view/108> DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.21>

Структура і обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, списку використаної літератури, додатків. Зміст кваліфікаційної роботи викладений на 81 сторінці друкованого тексту, містить 40 таблиць, 2 рисунки та 5 додатків. Список використаної літератури включає 64 джерела.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО – МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

1.1. Суть ефективності як економічної категорії та показники її визначення

Проблема ефективності завжди займала важливе місце серед актуальних проблем економічної науки й діяльності людини та є складною категорією. Її складність характеризується різним трактуванням вимірювання результатів і витрат виробництва.

В основі вимірювання ефективності лежать різноманітні принципи: взаємозв'язок показників економічної ефективності, принцип системності та комплексності, відображення ефективності ресурсів. Дані принципи допомагають визначити результат та витрати підприємства.

Проте деякі із дослідників нехтують правильністю цих принципів, котрі використовуються для вимірювання ефективності, що представлені у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Порушення принципів вимірювання ефективності

Порушення принципів	Характеристика
Підміна результатів виробництва витратами	Деякі підприємства можуть намагатися зменшити витрати замість покращення реальних результатів
Врахування не всіх результатів чи витрат діяльності	При розрахунку узагальнюючого пазника
Невідповідність результатів діяльності витратам на її здійснення	Деякі результати діяльності можуть бути компенсовані у звичайних показниках ефективності

Джерело: узагальнено за даними авторів [16; 22; 51]

Прикладом підміни результатів виробництва витратами може бути використання застарілого обладнання у підприємстві, що знижує якість продукції, але дозволяє економити на витратах на модернізацію. У цих випадках підприємству здається, що воно зменшує витрати та збільшує свій прибуток, але насправді це може вплинути на репутацію бізнесу і призвести до втрати клієнтів у майбутньому.

Врахування не всіх результатів або витрат діяльності при розрахунку узагальнюючого показника може призвести до неповної або недостовірної інформації, яка не відображає повну картину діяльності підприємства.

Прикладом невідповідності результатів діяльності витратам на її здійснення може бути збільшення обсягу рекламних витрат для збільшення продажів. Підприємство витрачає значні кошти на рекламні кампанії, але це не призводить до очікуваного збільшення продажів [5; 60, с. 174]. В результаті цих дій виникають втрати, оскільки гроші, витрачені на рекламу, не приносять очікуваного прибутку.

Розв'язання цих проблем вимагає більш комплексного аналізу ефективності, враховуючи різні аспекти діяльності та вплив на загальні результати.

Визначенням економічної ефективності займалися багато вчених – дослідників таких як: В.Г. Андрійчук, В.І. Мацибора, І.Я. Петренко, П.М. Чужинів, С. Кованов та інші. Вони звертають увагу на рівні економічності використання ресурсів виробництва, а саме лімітованих (табл.1.2).

Таблиця 1.2

Характеристика ефективності як економічної категорії

Автор	Визначення
В.Г. Андрійчук	економічна категорія, що відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами, причому при вимірюванні ефективності ресурси можуть бути представлені або в певному обсязі за їх первісною вартістю (застосовувані ресурси), або частиною їх вартості у формі виробничих витрат (виробничо-спожиті ресурси)

В.І. Мацибора	узагальнююча економічна категорія, якісна характеристика якої відображується у високій результативності використаної живої і уречевленої праці в засобах виробництва і визначається відношенням одержаних результатів до витрат засобів виробництва і живої праці
І.Я. Петренко, П.М. Чужинів	відношення економічного ефекту (результату) до ресурсів (витрат), які обумовлюють цей ефект, або навпаки відношення ресурсів (витрат) до величини отриманого економічного ефекту
М.Г. Грещак, В.М. Колот, А.П. Наливайко, С.Ф. Покропивний	комплексне відбиття кінцевих результатів використання засобів виробництва й робочої сили (працівників) за певний проміжок часу
Ф.В. Горбонос, Г.В. Черевко	економічна категорія, яка відображає виробничі відносини з приводу економії живої та уречевленої праці і показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці

Джерело: узагальнено автором [1; 2 с. 118; 16; 57]

Економічна ефективність виробництва рослинництва полягає в одержанні найбільшої кількості продукції з одного гектара землі при найменших затратах праці та коштів на одиницю продукції [62, с. 175]. Зазначимо, що така ефективність включає не тільки співвідношення результатів і витрат на виробництво, а й відображає якість продукту та його здатність задовольняти потреби споживачів. У той же час підвищення якості вимагає додаткових витрат праці.

Тому головною метою рентабельності як показника ефективності є забезпечення дохідності та прибутковості, що дозволить просто і розширено відтворювати основні засоби в процесі виробництва [7]. Реалізація цієї мети пов'язана з природою однієї з основних економічних категорій – ефективності виробництва. Як економічна категорія ефективність відображає раціональність суспільних відносин використання ресурсів у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання економічних благ. Визначаючи абсолютну величину – «ефект» (результат) – також важливо

знати іншу абсолютну величину, що включає використані або спожиті ресурси (поточні виробничі витрати). За рівнем економічної ефективності можна виявити, які ресурси (витрати) потрібні для досягнення економічного ефекту (результату) [59, с. 43]. Варто зазначити, що важливою умовою економічної ефективності є симбіоз процесів планування праці управління та планування виробництва [14, с. 94].

Проаналізуємо також трактування поняття «економічна ефективність» у науковій літературі. Воно має свої характерні ознаки та особливості, що дозволяє його виділити та диференціювати на фоні суміжних явищ. Виникає необхідність аналізу та узагальнення підходів щодо трактування сутності та змісту поняття «економічна ефективність» [44, с. 17]. Дані порівняння представлені у табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Сутність поняття «економічна ефективність»

Автор, джерело визначення	Зміст поняття	Ключові смислові одиниці
Словник основних термінів. <i>Державна податкова служба України.</i>	результативність економічної системи, яка виражається у співвідношенні корисних кінцевих результатів її функціонування до витрачених ресурсів	результативність, співвідношення результатів
Словник іншомовних слів. Словопедія.	показник економії суспільної праці в результаті застосування певних заходів; ступінь віддачі виробництва, машин, апаратів	економія праці, заходи, ступінь віддачі
Словник фінансових та економічних термінів. <i>Bank-chart про твої фінанси.</i>	співвідношення між результатами виробничо-господарської діяльності самостійного суб'єкта і використаними для одержання цих результатів матеріальними, трудовими і фінансовими ресурсами (затратами)	співвідношення результатів, ресурси (затрати)
	максимізація результату при мінімальних витратах	максимізація результату
Економічна ефективність	внутрішня економічність, яка вимірює використання ресурсів	економічність, ресурси

діяльності підприємства : теоретичний аспект. Вісник Ужгородського університету. Випуск 20, Частина 3. 2019. С. 174–177.	складне та багатоаспектне поняття, що використовується у дослідженнях економіки на мікро- та макроекономічному рівні	економіка, мікро–, макроекономічні рівні
--	---	---

Джерело: узагальнено автором [47; 48; 49; 57]

Також розглядається поняття «економічна ефективність» як показник результативності економічної діяльності, який виражає співвідношення корисних кінцевих результатів функціонування економічної системи, підприємства або проєкту до витрачених ресурсів (затрат) [7].

Аналіз літературних джерел з економіки показав, що поняття ефективності можна використовувати різними способами для опису процесів оптимізації:

– у корпорації можуть вимірювати ефективність свого виробничого процесу, що може допомогти скоротити витрати, водночас збільшуючи обсяги виробництва та може призвести до збільшення продажів і доходу;

– споживачі можуть придбати енергозберігаючі прилади, щоб скоротити свої рахунки за електроенергію, одночасно зменшуючи парникові гази;

– інвестори можуть визначати ефективність своїх вкладень за допомогою рентабельності, яка висвітлює прибутковість інвестицій відносно того, скільки вони коштують [60, с. 176].

Це свідчить, що ефективність використовується як інструмент для досягнення кращих результатів і оптимізації аспектів економічної діяльності.

Економічна ефективність є ключовим аспектом успішної діяльності будь – якого підприємства, організації чи регіону. Визначення та аналіз різних видів економічної ефективності допомагає зрозуміти, наскільки результативно використовуються ресурси і досягаються цілі. Для кращого

розуміння та класифікації видів економічної ефективності, нами була розроблена табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Класифікація видів економічної ефективності

Класифікаційна ознака	Види ефективності	Характеристика
Результати діяльності	Виробничо–технологічна	удосконалення техніки, технології; упровадження нововведень
	Виробничо–економічна	результати роботи структурних підрозділів і підприємства в цілому
	Соціально–економічна	задоволення потреб населення, умови праці робітників, відповідність виробничих відносин рівню продуктивних сил
Рівень визначення	Загальна (абсолютна)	визначається на всіх рівнях господарювання; характеризує загальний економічний ефект порівняно з окремими видами витрат або ресурсів
	Порівняльна	визначає найбільш економічно вигідний варіант вирішення задачі підприємства
Витрачені ресурси	Витратна	результативність поточних виробничих витрат
	Ресурсна	результативність використання виробничих ресурсів (основних виробничих та обігових засобів)
	Витратно–ресурсна	результативність використання всієї сукупності витрат на виробництво

Джерело: узагальнено автором [1, с. 305, 16, с. 35]

Подана класифікація допомагає систематизувати, розрізнити аспекти економічної ефективності, надає засоби для аналізу й порівняння сфер діяльності.

При оцінці економічної ефективності виробництва необхідно враховувати ефективність діяльності власників (учасників) виробництва. Рекомендується оцінювати такі види економічної ефективності:

- загальна ефективність підприємства;
- ефективність капіталу, залученого в підприємство (ефективність власного капіталу власників підприємства або ефективність вкладення учасника в статутний капітал підприємства. Такі розрахунки проводяться для підтвердження легкості, з якою кожен учасник бере участь у капіталі

підприємства і підпадають під категорію розрахунків щодо доцільності інвестування) [22, с. 39].

Слід зазначити, що оцінка ефективності здійснюється за певний проміжок часу. Оцінюючи ефективність роботи виробництва за рік, підбивають підсумки минулої діяльності підприємства і оцінюють те, що відбулося. Якою б ефективною не була діяльність компанії в минулому, це не означає, що ця тенденція збережеться і в майбутньому [16, с. 35].

Норматив економічної ефективності має певну структуру, завдяки чому може бути кількісно виражений на всіх рівнях управління підприємством. В умовах ринкової економіки основним критерієм оцінки господарської діяльності підприємства є дохід (прибуток, рентабельність, пов'язані з коштами).

Стандарт оцінки ефективності виробничих підприємств повинен приділяти особливу увагу збільшенню прибутку не тільки за рахунок збільшення кількості рентабельної продукції, довільного підвищення цін на продукцію без відповідного підвищення якості, але і її приросту за рахунок кращої роботи, росту обсягу виробництва потрібної національній економіці продукції і зниження собівартості [45, с. 130].

Кількісне визначення окремого критерію проявляється як загальний показник ефективності виробництва і як функціональний локальний показник використання різних ресурсів.

Критерієм ефективності є категорія та її мірило, що вказує на підстави для оцінки ефективності.

Підвищення ефективності має вирішальне значення, особливо в економіці з дефіцитом ресурсів. Оцінка рівня продуктивності вимагає як фінансових, так і нефінансових факторів ефективності. Визначення ефективності – це кількісна оцінка її рівня, його мета – встановити, чи зросла ефективність [31, с. 11]. Суть проблеми підвищення ефективності полягає в мінімізації витрат на одиницю продукції. Оцінка ефективності виробництва здійснюється за допомогою певних кількісних характеристик, що

відображають (добре чи погано, точно чи ні) ступінь відповідності результатів і витрат підприємства цілям діяльності, а також деякі якісні характеристики. Відповідно до інтересів і цілей своєї діяльності кожне підприємство формує набір певних прямих показників системи рівня ефективності на основі стандартів ефективності та оцінює відповідність своїх цілей та інтересів [43, с.71].

Прямі показники оцінки рівня ефективності визначаються як співвідношення результатів діяльності та витрат за формулою 1.1:

$$\text{Прямий показник ефективності} = \frac{\text{Результати}}{\text{Витрати}}. \quad (1.1)$$

Ефективність має якісний і кількісний аспекти. Для оцінки ефективності виробництва та її вимірювання застосовують критерій і систему економічних показників.

Критерій – це ознака, за якою можна оцінити діяльність або визначити основу для майбутніх параметрів. Об'єктивно стандарти слід розуміти як якість і ознаку ефективності, яка втілює в собі найсуттєвішу сутність ефективності і є основним принципом оцінки. Вона відображає певні виробничі відносини та якісні сторони цих відносин, тому має бути нерозривно пов'язана з конкретними економічними законами, насамперед з основними економічними законами даного способу виробництва. Критерій вимірювання економічної ефективності конкретизується через показники. Вони, як правило, служать лише кількісним вираженням вищевказаних показників, відображаючи рівень і динаміку ефективності [57, с. 174].

Основним критерієм економічної ефективності виробництва є обсяг національного доходу та його максимізація за найменших витрат життя і питомої праці. Цей показник виступає як оцінка економічної ефективності всього народного господарства [5, с.176].

Часткові або локальні нормативи використовуються для визначення економічної ефективності виробництва рослинництва, його галузей, різної форми власності та їх структурних підрозділів, виробництва окремих

культур, технологічних заходів, впровадження комплексів у виробництво, освоєння нових технологій, досягнень науки і техніки, передового досвіду тощо. У кожному разі стандарт може приймати більш конкретну форму з урахуванням характеру та особливостей виробництва [51, 28, с. 195].

Для досягнення збільшення врожайності певної культури та покращення якості продукції, визначають мінімальні витрати на добрива, паливо, засоби захисту, витрати на оплату праці та витрати на охорону навколишнього середовища. Зрештою, всі часткові нормативи повинні відповідати основним критеріям народного господарства. Тому нормативом економічної ефективності виробництва рослинництва є приріст чистої продукції за умови найменших собівартості одиниці продукції та витрат ручної праці.

Характеристика показників економічної ефективності представлена в табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Характеристика показників економічної ефективності

Показники економічної ефективності	Характеристика показників
Обсяг продукції як результат виробництва	кількість виробленої впродовж певного періоду продукції, яка відображає загальний ефект і залежить від мети підприємства
Собівартість продукції в загальному вигляді	ефективність використання всіх спожитих засобів виробництва і показує, що затратило підприємство на виробництво певного виду продукції
Валовий дохід	загальна сума надходжень суб'єкта господарювання від усіх видів діяльності
Чистий дохід підприємства	валовий дохід підприємства за вирахування непрямих податків: ПДВ та акцизний збір
Фінансові платежі та обов'язки	плата за землю, фіксовані рентні платежі, процент з прибутку за банківський кредит
Рентабельність	прибутковість, дохідність підприємства
Норма рентабельності	процентне відношення балансового прибутку до середньорічної вартості

Продовження табл. 1.5

	виробничих основних фондів та нормованих оборотних засобів
Рівень збитковості	співвідношення між витратами підприємства і його доходами
Затрати праці на одиницю продукції	оцінка прибутковості кожної одиниці продукції рослинництва
Затрати на виробництво	витрати на сировину, оплату праці, обладнання та інші ресурси
Темпи розширеного відтворення	підтвердження успішного розвитку підприємства
Рівень оплати праці	вплив на мотивацію працівників та якість виконуваної роботи

Джерело: узагальнено автором [1, с. 85, 2, с. 301]

Подані показники потрібні для оцінки рівня використання різних видів ресурсів і витрат, здійснюваних організаційно – технічних заходів і загальної результативності виробничо – господарської діяльності підприємства впродовж певного періоду. За їх допомогою обґрунтовують і визначають найкращі варіанти господарських рішень щодо застосування нової техніки, технології та організації виробництва, нарощування виробничих потужностей, підвищення якості й оновлення асортименту продукції тощо.

Отже, ефективність є однією з важливих концепцій в економіці, що визначає раціональне використання ресурсів для досягнення максимальної користі. Забезпечення ефективності допомагає забезпечити стабільний економічний ріст, підвищення добробуту населення і покращення якості життя.

1.2. Сучасний стан виробництва продукції рослинництва в Україні

В Україні постійно змінюється стан виробництва продукції рослинництва. Оскільки сільське господарство є однією з ключових галузей

економіки країни, то це означає, що інформація про ситуацію в цьому секторі постійно оновлюється і потребує детального аналізу.

Україна володіє великим сільськогосподарським потенціалом, завдяки сприятливому клімату та родючим ґрунтам. Вона є однією з найбільших світових виробників та експортерів таких продуктів, як: пшениця, кукурудза, соняшникова олія, ріпак, цукор тощо.

Проте, сучасний стан виробництва продукції рослинництва в Україні є нестабільним. Перш за все, війна завдала значних руйнувань поверхневого шару ґрунту. Проїзд важкої військової техніки, вибухи ракет та інших видів зброї, зведення фортифікаційних споруд призводять до порушення структури ґрунту, а згодом до ерозії. Варто зазначити, що кожен вибух боєприпасу є хімічною реакцією й у землі опиняється 43 % алюмінію, міді, сірки, азоту й інших важких металів. Руйнування природно-заповідного фонду України, зміна кліматичних умов, недостатнє фінансування також позначається на виробництві продукції рослинництва [21, с 68].

Питаннями дослідження сучасного стану та перспектив розвитку виробництва продукції рослинництва займалися такі відомі вчені, як: М. В. Зубець, В. Я. МесельВеселяк, Ю. О. Лупенко, М. В. Присяжнюк, П. Т. Саблук, М. М. Федоров [45, с. 156; 50].

Основним завданням у рослинництві є виробництво сільськогосподарської продукції при одночасному зниженні енергетичних витрат. Вирішуючи ці завдання ми часто стикаємось із такими труднощами, такими як: якість продукції, вплив на навколишнє середовище різних чинників, використання хімікатів для розробки нових технологій.

Рослинництво в Україні включає вирощування зернових, кормових, картоплі та овочевих (огірки, морква, столовий буряк, перець, помідори, цибуля, капуста), технічних культур (льон, соняшник, ріпак, хміль, цукрові буряки, тютюн), лікарських трав, квітів, продукції садівництва (яблуні, груші, вишні, сливи, абрикоси, черешні, персики) та винограду [50].

Представник науковців галузі аграрної економіки Юрій Лупенко

зазначає, що «виробництво продукції рослинництва в Україні охоплює процеси вирощування рослин з метою отримання різноманітних сільськогосподарських продуктів».

Тому ми виділили такі основні етапи вирощування, як: підготовку ґрунту (оранка, розпушування, вирівнювання для створення сприятливих умов для росту рослин); посів (розсіювання насіння на підготовлений ґрунт); догляд за рослинами (полив, внесення добрив, боротьба зі шкідниками та хворобами, регулювання росту); збір врожаю (жнива, збір плодів); виготовлення продукції (очищення, сортування, упакування, зберігання) [3; 52].

Згідно Закону України «Про офіційну статистику» інформаційною базою для проведення розрахунків основних статистичних показників обсягів виробництва продукції рослинництва є зведені дані державних статистичних спостережень, зведена інформація перепису посівних площ сільськогосподарських культур, зведена інформація перепису багаторічних насаджень у сільськогосподарських підприємствах і господарствах тощо. Вони проводяться за допомогою методів балансу, систематичного відбору, вивчення тенденцій, аналізу абсолютних, відносних і середніх величин, побудови і вивчення групувань, аналізу взаємозв'язків показників та структури сукупностей [8].

Якщо у 2010 р. питома вага продукції рослинництва в структурі валової продукції в постійних цінах у всіх категоріях господарств складала 63,9%, то у 2022р. – 55%. Показник питомої ваги продукції галузі у 2022 р. знизився у зв'язку з війною, яка спричинила зміну клімату, порушення ґрунтового покриву тощо. Значний вплив на зменшення цього показника мали такі чинники, як: суттєве зменшення обсягів вирощування технічних культур за аналізований період, зменшення обсягів виробництва зернових та зернобобових культур, а також картоплі, овочів та плодівих культур (рис.1) [52, с. 85].

Окремими особливостями характеризується виробництво продукції рослинництва за категоріями виробників. Діяльність сільськогосподарських підприємств більшою мірою зорієнтована на виробництво продукції рослинництва, частка якого у структурі валової продукції у 2022 р. складала 55,3 %, тоді як у господарствах населення цей показник знаходився на рівні 45,3% [3].

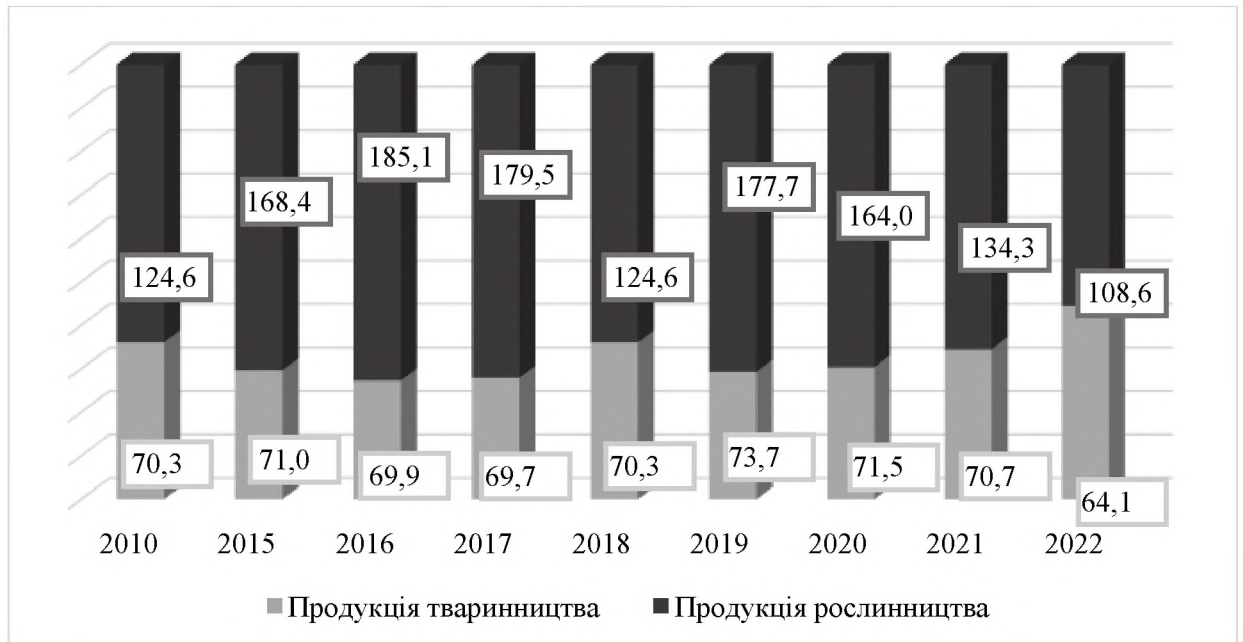


Рис.1.1. Динаміка виробництва валової продукції сільського господарства України, 2010–2022рр., млрд. грн

Своєю чергою, у складі продукції рослинництва найбільша частка належить зерновим та зернобобовим – 36,3%, друге місце посідають технічні культури 31,3%, картопля, овочі та баштанні продовольчі культури займають 25,0 % (табл.1.6) [57; 60, с. 177].

Таблиця 1.6

Структура валової продукції рослинництва в Україні, 2010–2022 рр.,%

Назва продукції	Роки								Відхилення +, –
	2010	2015	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Зернові та зернобобові культури	33,4	37,2	33,1	38,1	38,0	37,7	37,5	36,3	-2,9

Продовження таблиці 1.6

Технічні культури	26,5	25,6	27,2	27,9	28,4	29,8	31,3	31,3	4,8
Картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі	30,5	28,9	31,1	26,0	26,2	25,8	24,2	25,0	-5,5
Культури плодові та ягідні, виноград	5,6	4,8	5,1	5,2	4,3	4,8	4,0	4,3	-1,3
Культури кормові	3,3	2,8	2,9	2,5	2,4	2,2	2,0	2,0	-1,3
Інша продукція рослинництва	0,7	0,7	0,6	0,3	0,6	0,2	0,9	1,1	0,4
Продукція рослинництва	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-

Джерело: узагальнено автором [39; 40; 41; 42; 45]

Значний вплив на динаміку виробництва основних сільськогосподарських культур в Україні мала зміна структури їх посівних площ, яка є важливим показником екологічнобезпечного землекористування (табл. 1.7) [51, с. 78].

Таблиця 1.7

**Динаміка посівних площ продукції рослинництва в Україні,
2010-2022 рр., тис. га**

Назва продукції	Роки								Відхи лення +, -
	2010	2015	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Зернові та зернобобові культури:	15675	14919	15053	15185	15842	15136	15944	12325	-3350
пшениця;	7904	7178	7242	7455	7789	6760	7100	6686	-1218
жито;	209	199	201	205	208	187	175	109	-100
ячмінь;	1991	2040	2071	2002	2145	2303	2475	1941	-50
кукурудза;	4918	4832	4906	4913	5085	5211	5475	3144	-1774
овес;	170	181	178	169	184	174	178	127	-43
просо;	62	67	71	73	69	75	78	59	-3
гречка;	76	71	68	54	50	71	84	49	-27
горох;	215	220	187	162	191	226	242	119	-96
рис;	7	7	8	7	6	8	10	5	-2
інші зернові	123	124	121	145	115	121	128	85	-38
Олійні культури:	7963	7625	7700	8344	8668	8983	9257	6850	-1113
соняшник;	5445	5132	5344	5887	6180	6551	6790	4200	-1245
соя;	1297	1256	1222	1280	1301	1300	1353	1200	-97
ріпак;	1189	1207	1096	1134	1145	1087	1065	1440	251

Продовження таблиці 1.7

льон,	22	26	25	27	25	26	28	6	-16
гірчиця	10	13	13	16	17	19	21	5	-5

Джерело: побудовано автором за даними [39; 40; 41; 42; 43]

Так, якщо у 2010 р. зерновими та зернобобовими культурами було засіяно 7904 тис. га (або 39 % усієї посівної площі), олійними культурами – 7963 тис. га (39 %), то у 2022 р. посівні площі зменшилась. Скорочення посівної площі зернових культур має негативний вплив на розвиток кормової бази тваринництва, а збільшення площ олійних культур за рахунок високорентабельних експорто орієнтованих культур призводить до виснаження ґрунтового покриву [52, с. 87].

Зібрана площа під зерновими та зернобобовими у 2022 р. зменшилась і становила 11,27 млн га. Найбільш швидкими темпами відбувається збільшення посівних площ під ріпак, а саме в 2022 р. цією культурою було засіяно 1440,0 тис.га, що на 20,0% перевищує показник 2010 р. Всі інші площі під зернові та зернобобові, олійні та інші культури значно зменшилися.

Аналогічні зміни показників притаманні й валовому збору основних видів продукції рослинництва. У 2022 р. валовий збір зернових та зернобобових становив 53,864 млн тонн, що на 10,7% більше показника 2010р. Виробництво овочів зменшилось на 14,3%, збільшилось виробництво картоплі на 8,7% та виробництво цукрових буряків на 8,2%, плодів та ягід зменшилось на 3,3% порівняно з 2010 р. (табл. 1.8).

Таблиця 1.8

Валовий збір зернових та олійних культур в Україні, 2010–22 р. тис. тонн

Назва продукції	Роки								Відхилення +, –
	2010	2015	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Зернові культури:	70579	74761	73680	74275	78602	80735	85680	38906	-31673

пшениця	25676	27121	27230	26995	28113	29310	32075	14865	-10811
жито	601	559	587	478	499	561	594	174	-427
ячмін	7690	7854	7514	7209	7898	8530	9419	4577	-3113
кукурудза	35145	37771	36903	38112	40565	40708	41870	18516	-16629
овес	341	356	345	371	389	430	471	256	-85
гречка;	100	100	104	99	103	105	106	53	-47
горох;	498	493	485	499	507	534	571	203	-295
рис;	41	44	44	45	47	46	49	22	-19
інші зернові	300	307	314	309	311	317	322	160	-140
Олійні культури:	19404	18712	19036	19574	21219	21641	23260	14449	-4955
соняшник	13456	12890	13140	13651	14115	15216	16550	9178	-4278
соя	3035	3056	3094	3067	3210	3378	3547	2743	-292
ріпак	2865	2719	2750	2803	2842	2991	3104	2520	-345
льон	34	34	37	38	37	39	41	5	-29
гірчиця	14	13	15	15	15	17	18	3	-11

Джерело: побудовано за даними [39; 40; 41; 42; 43]

Потрібно зазначити, що орієнтація сільськогосподарських підприємств на вирощування рентабельних зернових, а також олійних культур не сприяє збалансованому постачанню на ринок різноманітних продуктів харчування. Як наслідок, в останні роки спостерігається недовиробництво обсягів сільськогосподарських культур, а саме круп'яних та плодоовочевих, оскільки вони є трудомісткими, малорентабельними або збитковими. Результатом цього є зниження пропозиції окремих сільськогосподарських культур на ринку, формування ажіотажного попиту та стрімке зростання цін [53; 56].

Аналіз показує, що незважаючи на зменшення площ протягом останніх років урожайність основних сільськогосподарських культур поступово зростає. Це зумовлено продуктивністю земельних угідь здійсненням комплексу заходів щодо її підвищення, що в цілому і впливає на зміну динаміки урожайності основних культур [54; 55].

З метою відновлення й покращення повоєнного виробництва продукції рослинництва в Україні варто забезпечити комплексний підхід і впровадити ефективні заходи, які дадуть можливість його реалізувати:

- відновлення ґрунтового покриву після воєнних дій для ефективного ведення сільськогосподарського виробництва, перш за все рослинництва;
- використання сучасних технологій (впровадження автоматизації, моніторингу, агротехніки, використання баз даних);
- застосування наукових досліджень (вдосконалення сортів рослин, розроблення нових методів обробки ґрунту, боротьби зі шкідниками та хворобами, оптимізація використання всіх ресурсів);
- формування оперативних структур та об'єднання сільськогосподарських виробників (покращення маркетингової діяльності, забезпечення доступу до фінансових ресурсів, спільне вирішення проблем галузі);
- державна підтримка фермерів через надання субсидій, кредитів, навчальних програм та консультацій;
- захист довкілля та ефективне використання природних ресурсів;
- розвиток експортного потенціалу (покращення якості, стандартизації та сертифікації продукції, встановлення торговельних зв'язків з іншими країнами та участь у міжнародних виставках і ярмарках) [46, с. 70].

Такі напрями підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва можуть сприяти швидшому відновленню галузі та аграрного сектору в цілому в Україні. Варто зазначити, що досягнення цього залежить від комплексного підходу, взаємодії між державою, сільськогосподарськими підприємствами, іншими товаровиробниками, науковими установами, фінансовими інституціями та іншими зацікавленими суб'єктами аграрного ринку.

Аграрний сектор є одним з основних в українській економіці. Виробництво продукції рослинництва займає значну частку в загальному обсязі сільського господарства, але потребує покращення та відновлення за

допомогою новітніх технологій та розвитку сільськогосподарських підприємств.

Враховуючи це варто зазначити, що ефективність є ключовою економічною категорією у сфері виробництва продукції рослинництва. Вона визначає, наскільки успішно підприємства сільськогосподарського сектору досягають поставлених цілей, оптимізують використання ресурсів і забезпечують найбільший результат при найменших витратах. Оцінка ефективності виробництва продукції рослинництва в Україні має велике значення для визначення перспектив розвитку аграрного сектору країни. Для підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва в Україні, необхідно впроваджувати сучасні технології, раціонально використовувати ресурси, та стимулювати інноваційну діяльність в аграрному секторі [38]. Проведений аналіз факторів, що впливають на ефективність виробництва продукції рослинництва, допоможе розробити ефективні стратегії для розвитку сільськогосподарського сектору, підвищення його конкурентоспроможності на міжнародному ринку та забезпечення стійкого економічного зростання країни.

Висновки до розділу 1

Визначення економічної ефективності залишається предметом досліджень вчених, таких як В.Г. Андрійчук, В.І. Мацибора, І.Я. Петренко та інші. Їхні роботи зосереджені на проблемі економічності використання ресурсів виробництва. Класифікація видів економічної ефективності дає можливість систематизації та порівняння різних аспектів діяльності. Важливо враховувати ефективність діяльності власників виробництва, оцінюючи загальну ефективність підприємства та ефективність капіталу. Представлені показники економічної ефективності надають комплексний погляд на результати виробництва та фінансовий стан підприємства. Обсяг продукції,

собівартість, валовий та чистий дохід, фінансові платежі, рентабельність та інші параметри дозволяють оцінити ефективність використання ресурсів і досягнення поставлених цілей. Розгляд цих параметрів допомагає визначити оптимальні рішення в господарській діяльності, вдосконалити виробничі процеси та підвищити конкурентоспроможність.

Сучасний стан виробництва продукції рослинництва в Україні є нестабільним і піддається впливу різноманітних факторів, таких як війна, руйнування ґрунтового покриву, зміна клімату та недостатнє фінансування. Динаміка посівних площ галузі рослинництва у 2022 р. у порівнянні з 2010 р. вказує, що посівні площі значно зменшились, наприклад виробництво овочів зменшилось на 14,3 %, цукрових буряків на 8,2 %, плодів та ягід на 3,3 %. Це свідчить про труднощі, зумовлені війною та змінами в кліматі, а також вказує на нестабільність виробництва, недостатнє вирощування і потребу в удосконаленні методів сільськогосподарського виробництва.

Згідно з поданими рекомендаціями, комплексний підхід до відновлення виробництва рослинництва в Україні включатиме в себе відновлення ґрунтового покриву, використання сучасних технологій, застосування наукових досліджень, формування різноманітних кооперативних структур, державну підтримку фермерів та захист довкілля.

РОЗДІЛ 2

ДОСЯГНУТИЙ РІВЕНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА У ПІДПРИЄМСТВІ

2.1. Організаційно – технологічні особливості виробництва продукції рослинництва у підприємстві

Для визначення рівня економічної ефективності виробництва продукції рослинництва було обране підприємство Полтавського району Полтавської області село Пальчиківка. Аграрне підприємство діє згідно нормативно-правових документів. Структура управління – лінійно - функціональна, оскільки управління здійснюється керівником підприємства, який керує функціональними підрозділами. Органом управління юридичної особи є загальні збори. Згідно з реєстром Фонду державного майна України у товаристві відсутня частка держави.

Підприємство має право юридичної особи та здійснює виробничу діяльність у галузі сільського господарства Полтавського регіону з метою одержання прибутку. Для цього виробничий кооператив вирощує різних сільськогосподарських культур, а саме зернових культур, бобових і насіння олійних культур та здійснює переробку і реалізацію сільськогосподарської продукції.

Також товариство:

- надає послуги щодо ведення сільського господарства;
- займається оптовою та неспеціалізованою торгівлею зерна, насіння і корму для тварин;
- надає в оренду вантажні та сільськогосподарські машини й устаткування;
- здійснює вантажні автомобільні перевезення;
- зберігає та складає різні види товарів, експлуатує зерносховища, товарні склади загального призначення тощо;

- виконує іншу допоміжну діяльність у сфері транспорту;
- здійснює допоміжну діяльність у рослинництві.

Вагоме місце у всіх видах діяльності, якими займається підприємство, посідає оптова торгівля насінням, кормами для тварин, хімічними продуктами, наданням в оренду сільськогосподарської техніки та устаткування.

Підприємство зарекомендувало себе як зростаюче, ефективне, а також як надійний партнер і постачальник. Воно має сильний та мотивований персонал з багаторічним досвідом роботи у сфері продовольства і сільського господарства. Дотримується того принципу, що основа успіху бізнесу – це люди. Поважає права людини і не допускає дискримінації з політичних, релігійних, національних, гендерних, статевих чи інших мотивів. Надає рівні можливості у працевлаштуванні, професійному й особистісному зростанні всім співробітникам.

Кодекс корпоративної етики визначає основні принципи культури відносин: відкритість, толерантність, повагу до людини. У підприємстві реалізують кадрову, соціальну політику та політику оплати праці. Укладені колективні договори, які підтримують їх заходи та регламентують взаємовідносини між роботодавцем і трудовим колективом.

Підприємство здійснює свою діяльність відповідно до установчого договору про створення і діяльність кооперативу, Статуту підприємства та інших законодавчих актів України. Товариство є юридичною особою, здійснює господарську та іншу діяльність від свого імені на принципах повного господарського розрахунку, має самостійний баланс, розрахунковий та інші рахунки в установах банків, печатку з своїм найменуванням, необхідні штампи і власні бланки.

Підприємство несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном, самостійно визначає напрями сільськогосподарського виробництва, його структуру, можливі обсяги, самостійно розпоряджається виробленою продукцією та доходами від її реалізації.

Підприємство є добре інтегрованим у виробництві та значною мірою намагається забезпечитись власною сировиною. У підприємстві встановлено обладнання провідних виробників, яке сертифіковане відповідно до міжнародних стандартів.

Питанню якості у підприємстві приділяється особлива увага – тут створено повний цикл контролю відповідності, починаючи від вхідної сировини до готової продукції. Чітко дотримуються всі екологічні стандарти та вимоги. Продукція підприємства має високий стандарт якості і вже отримала найкращі оцінки споживачів – вітчизняних та закордонних виробників продукції рослинництва та тваринництва.

В сільському господарстві основним засобом виробництва є ґрунт, він є джерелом виробничого процесу, без ґрунту саме вирощування сільськогосподарських культур стає неможливим.

За допомогою таблиці 2.1 проаналізуємо зміни складу сільськогосподарських угідь кооперативу за період 2018-2022 рр.

Таблиця 2.1

**Динаміка складу сільськогосподарських угідь підприємства,
2018 – 2022 рр.**

Вид земельних угідь	Роки					Відхилення 2022 р. до 2018 р.	
	2018	2019	2020	2021	2022	абсолютне, (+,-)	відносне,%
	Усього сільськогосподарських угідь, га	3975	3786	3786	3974		
у т. ч. рілля, га	3975	3786	3786	3974	3580	-395	-9,94
Навантаження на 1 працівника: сільськогосподарських угідь, га	18,23	21,39	21,39	25,80	23,24	5,01	27,48
у т. ч. ріллі	18,23	21,39	21,39	25,80	23,24	5,01	27,48

Аналіз даних таблиці 2.1 показує, що за досліджуваний період площа сільськогосподарських угідь підприємства зменшилася на 395 га і становить 3580 га. Площа ріллі за останні два роки в структурі сільськогосподарських угідь складає 100,0 %. У підприємстві навантаження сільськогосподарських угідь на одного середньооблікового працівника у 2022 р. порівняно з 2018 р. збільшилося на 5,01 га (27,48 %), що свідчить про стабільність забезпеченості господарства сільськогосподарськими угіддями.

За даними з податкових реєстрів України підприємство перебуває на обліку в органах доходів та зборів, зафіксованого у реєстрі на 14.11.2021 р. не має податкового боргу, свідоцтво ПДВ в реєстрі платників ПДВ дійсне.

Підприємство особливу увагу звертає на технології виробництва продукції рослинництва, що містить сукупність способів, засобів, послідовності та якості виконання робіт з метою отримання рослинницької продукції. Для послідовності виконання технологічних операцій працівники складають спеціальну технологічну карту відповідної форми.

Найкращим попередником є удобрений занятий пар, в якому накопичується й зберігається достатня кількість вологи для одержання дружних і повних сходів, покращується фітосанітарний стан посівів, умови перезимівлі та продуктивність рослин.

Важливою умовою для стабілізації виробництва зернових культур є вирощування пшениці по зайнятому парях за інтенсивною технологією, що забезпечує найвищу віддачу від витрачених матеріальних ресурсів. Наведемо технологію вирощування зернових та зернобобових культур у додатку А.

Зернові культури розміщують після чистих і зайнятих парів, а також після багаторічних трав на один укіс, зернобобових.

Підприємство займається вирощуванням технічних культур. Воно здійснюється за такою технологією, яка представлена у додатку Б.

Результативність діяльності будь-якого підприємства, незалежно від роду його діяльності потребує залучення кваліфікованих працівників та їх

заінтересованості в кінцевому результаті. Працюючий персонал підприємства проаналізуємо за допомогою таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

**Забезпеченість та ефективність використання персоналу
підприємства, 2018-2022 рр.**

Показники	Роки					2022 р. до 2018 р. у %
	2018	2019	2020	2021	2022	
1	2	3	4	5	6	7
Середньорічна чисельність працюючих, осіб	253	226	203	192	154	60,1
Працівники, зайняті у сільськогосподарському виробництві, осіб	230	205	185	174	134	58,3
з них задіяні у рослинництві	130	105	96	94	72	55,4
Відпрацьовано за рік, тис. люд-год у ролинництві	114,40	92,40	84,48	85,3	78,4	68,5
Вироблено валової продукції у постійних цінах 2016 р. на 1 працівника	295,89	424,44	476,11	419,3	339,35	114,7
Одержано прибутку (збитку) на 1 працівника, тис. грн	27,27	-99,99	104,8	153,31	-24,27	x
Витрати на оплату праці, тис. грн	18409	20688	18735	18404	18776	2,0
Середньомісячна заробітна плата 1 працівника, грн	6803,0	8492,0	8131,5	10089,9	10160,2	49,4

Щодо даних наведених у таблиці 2.2. можна відмітити зменшення середньорічної кількості працівників на 99 осіб, у тому числі у рослинництві – на 96 осіб. Отже зі зменшенням чисельності працівників, відповідно, зменшився відпрацьований час – на 31,5 %. В той же час підвищилися показники продуктивності праці, зокрема, виробленої валової продукції (у постійних цінах 2016 р.) на 1 працівника – 43,46 тис. грн. У 2022 р. підприємство отримало збиток у сумі 122 тис. грн. Витрати на оплату праці підвищились на 2,0 %, а середньомісячна заробітна плата – на 3357,2 грн.

Ринок сільськогосподарської продукції визначає напрям та спеціалізацію господарства, що має забезпечити виробництво певних видів і обсягів продукції, що забезпечать максимальну вигоду за мінімальних витрат.

Отже, у таблиці 2.3 проведемо аналіз динаміки структури грошових надходжень підприємства від реалізації сільськогосподарської продукції та визначимо основний напрям спеціалізації.

Таблиця 2.3

Склад і структура товарної продукції у підприємстві, 2018 – 2022 рр.

Галузі і види продукції	Вартість товарної продукції, тис. грн					Структура товарної продукції, %	Номер виду продукції за питомою вагою
	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.		
Рослинництво – всього:	69767,9	59715	81501	95430	73330	80,0	х
пшениця	5176,6	7331	8305	12809	8998,4	9,8	4
кукурудза на зерно	30860	28914	38007	30178	3223,5	3,5	7
ячмінь	2275,3	2141	2680	5775	596,6	0,7	11
просо	-	-	-	-	12994,9	14,2	2
горох	3876,7	-	1180	6104	1416,4	1,5	10
соняшник	21717,4	17959	28979	37286	35102,9	38,3	1
соя	5861,3	3370	2350	3278	7477,3	8,2	5
ріпак					3091,8	3,4	8
Тваринництво – всього:	31509	30027	26735	18586	18298	20,0	х
м'ясо великої рогатої худоби	2751	4550	6347	2184	2079	2,3	9
м'ясо свиней	1749	1802	864	2554	3623	4,0	6
молоко	25762	22985	19524	13848	12596	13,7	3
яйця курячі	450	-	-	-	-	х	х
Всього по підприємству	89159	89742	108236	114016	91628	100,00	х

Коефіцієнт спеціалізації сільськогосподарського кооперативу складає 0,24, цей показник свідчить про середній рівень спеціалізації. Найбільшу

питому вагу у структурі товарної продукції господарства у 2022 р. займає виробництво насіння соняшнику – 38,3 %; на другому місці – вирощування проса – 14,2 %; і на третьому – молоко коров'яче 13,7 %. Виробничий напрям підприємства – технічний з розширеним виробництвом молока.

Матеріально-технічні ресурси виробничого процесу поділяються на основні та оборотні. Склад основних засобів надає можливість виконання необхідних для реалізації виробничого процесу технологічних операцій. Із залученими до виробничого процесу трудовими ресурсами та організаційно-управлінськими заходами формується технологічний рівень підприємства і культура виробництва.

Засоби, що переносять свою вартість на матеріальні та нематеріальні витрати – це оборотні засоби. Основні з них – це витрати на утримання та експлуатацію тракторного і автомобільного парку техніки, закупівля насінневого матеріалу, засобів захисту рослин від шкідників, оплата праці персоналу підприємства.

Проаналізуємо склад та ефективність використання основних ресурсів господарства у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Ефективність використання основних засобів підприємства,
2018-2022 рр.**

Показники	Роки					2022 р. до 2018 р.	
	2018	2019	2020	2021	2022	відхилення (+,-)	темп зміни, %
Фондозабезпеченість, тис. грн/га	10,5	11,3	11,8	12,6	13,2	2,7	25,7
Фондоозброєність праці, тис. грн/особу	165,5	150,4	163,9	163,8	206,2	40,7	24,6
Фондовіддача, грн	0,90	1,07	1,06	1,47	2,23	1,3	147,1
Фондомісткість, грн	0,28	0,23	0,24	0,17	0,11	-0,2	-59,5
Норма прибутку, %	-5,0	7,7	-29,1	4,2	26,7	31,7	-6,3 рази
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,5	0,6	0,8	1,0	1,2	0,7	157,2
Коефіцієнт придатності, %	62,19	51,83	41,48	31,58	25,05	-3715	-59,7

За результатами обчислень показників можна зазначити, що за період 2018-2022 рр. підвищились показники забезпеченості підприємства основними засобами, зокрема, зріс показник фондохабезпеченості підприємства – на 25,3 % , або на 266,7 тис грн; фондоозброєність праці підвищилась - на 19,2 %, або на 33,2 тис. грн, що є позитивним моментом підвищення ефективності використання основних засобів, що відображає рівень механізації виробничого процесу та продуктивності праці. В той же час спостерігаємо позитивну тенденцію до зниження фондомісткості продукції, та збільшення фондovіддачі – 14,9 %. Негативна динаміка прослідковується у 2022 р. порівняно із 2018 р. щодо зростання коефіцієнту зносу основних засобів – на 0,7.

Для характеристики ефективності використання оборотних ресурсів в досліджуваному підприємстві розглянемо таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Динаміка забезпеченості та ефективності використання оборотного капіталу у підприємстві, 2018 – 2022 рр.

Показники	Роки					Відхилення 2022 р. до 2018 р. (+,-)
	2018	2019	2020	2021	2022	
Середньорічна вартість оборотного капіталу, тис. грн	50462	49983	50110	66620	77306	26844
Фондозабезпеченість виробництва, грн/га	6394,2	11868,5	14678,0	16084,0	17020,0	10625,8
Коефіцієнт обороту оборотного капіталу	1,574	1,231	1,374	1,520	1,425	-0,149
Тривалість одного обороту, днів	232,0	296,6	265,7	240,2	256,1	24,2
Фондовіддача оборотного капіталу, тис. грн	1,60	1,60	1,58	1,53	1,62	0,02
Фондомісткість оборотного капіталу, тис. грн	0,63	0,63	0,63	0,65	0,62	-0,01
Матеріаловіддача, грн	1614,8	2182,5	1935,5	1598,0	1260,0	-354,77
Матеріаломісткість, грн	388,0	287,2	326,1	409,7	491,0	103,05
Рентабельність оборотного капіталу, %	16,2	54,9	40,2	23,1	3,8	-12,39

Аналізуючи дані наведені в таблиці 2.5 по ефективності використання підприємством оборотних коштів, можна побачити, що середньорічна

вартість оборотного капіталу з кожним роком збільшувалась, у 2018 р. вона становила 50462 тис. грн, а вже в 2022 р. вона дорівнювала 77306 тис. грн, тобто збільшилась – на 26844 тис. грн.

Також дані таблиці 2.5 свідчать про те, що за досліджуваний період коефіцієнт оборотності зменшувався від 1,574 у 2018 р. до 1,425 у 2022 р. Внаслідок чого тривалість одного обороту збільшилась у 2022 р. проти 2018 р. на 24,2 днів, і у 2022 р. склала 256 днів.

Фондовіддача оборотного капіталу господарства підвищилась у 2022 р. по відношенню до 2018 р. на 0,02, тоді як фондомісткість зменшилась на 0,01 тис. грн. Підвищення матеріаломісткості від 388 грн у 2018 р. до 491 грн у 2022 р. спричинило зменшення валового прибутку від реалізації продукції.

При проведенні аналізу виробничо-галузевої структури сільськогосподарського підприємства досить важливим визначення структури посівних площ (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка посівних площ сільськогосподарських культур підприємства, 2018-2022рр., га

Культури	Роки					Відхилення 2022 р. до 2018 р.	
	2018	2019	2020	2021	2022	(+,-)	%
	Пшениця озима	250	453	446	587	425	175
Гречка	30	30	10	12	-	-	-
Жито	-	-	-	-	101	-	-
Ячмінь ярий	450	371	295	182	221	-229	-50,9
Горох	250	40	97	334	166	-84	-33,6
Кукурудза на зерно	800	1386	1276	1137	429	-371	-46,4
Просо	-	-	-	-	801	-	-
Соняшник	800	732	978	1018	939	139	17,4
Соя	450	200	251	386	204	-246	-54,7
Ріпак	-	-	-	-	95	-	-
Разом	3030	3212	3353	3656	3381	351	11,6

Аналіз посівних площ свідчить, що у 2022 р. найбільші площі були відведені під соняшник – 939 га, та під просо – 801 га. На 175 га збільшилась посівна площа озимої пшениці, і на 139 га – під посів соняшнику.

На початку аналізу економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції розглянемо динаміку валових зборів урожаю сільськогосподарських культур підприємства за період 2018-2022 рр.

Таблиця 2.7

Динаміка обсягів виробництва сільськогосподарської продукції підприємства, 2018-2022рр., ц

Культури	Роки					Відхилення 2022 р. до 2018 р.	
	2018	2019	2020	2021	2022	(+,-)	%
	Пшениця озима	16019	26870	20319	29920	26387	10368
Гречка	321	191	103	-	-	-	-
Жито	-	-	-	-	3810	-	-
Ячмінь	16874	16129	13954	8971	7957	-8917	-52,8
Горох	10083	1122	3064	11519	4191	-5892	-58,4
Кукурудза на зерно	87937	106360	80919	93044	5607	-82330	-93,6
Просо	-	-	-	-	34578	-	-
Соняшник	27806	29472	30087	32523	28978	1172	4,2
Соя	8130	6826	4522	8586	5497	-2633	-32,4
Ріпак	-	-	-	-	3246	10368	64,7

Аналіз даних таблиці 2.7 свідчить, що підприємство виробляє значні обсяги продукції рослинництва. Зокрема, у 2022 р. порівняно із 2018 р. виробництво пшениці збільшилося – на 10368 ц і становило 26387 ц; гречку вирощували лише у 2018-2020 рр.; жито почали вирощувати у 2022 р., валовий обсяг жита склав 3810 ц.

Виробництво ячменю за досліджуваний період зменшилося – на 8917 ц; гороху – на 5892 ц; кукурудзи на зерно – на 82330 ц; сої – на 2633 ц. Виробництво за досліджуваний період збільшилося – на 1172 ц; а ріпак почали вирощувати лише у 2022 р.

Результатом взаємодії чинників виробництва, які характеризують продуктивність рослинних організмів, що вирощуються у сільському господарстві, або використовуються як засоби виробництва є технологічна ефективність. У галузі рослинництва показниками технологічної

ефективності слугує урожайність культур з одиниці посівної площі та основні стандарти якості продукції рослинництва.

Розглянемо за даними таблиці 2.8 стан урожайності основних видів сільськогосподарських культур підприємства протягом 2018-2022 рр.

Таблиця 2.8

Динаміка урожайності основних сільськогосподарських культур підприємства, 2018-2022рр., ц/га

Культури	Роки					Відхилення 2022 р. до 2018 р.	
	2018	2019	2020	2021	2022	абсолютне	відносне,
Пшениця озима	64,0	60,3	46,5	52,2	62,1	-1,9	-3,0
Гречка	20,0	20,0	11,5	-	-	-	-
Жито	-	-	-	-	37,7	-	-
Ячмінь	37,4	44,9	48,4	45,8	36,0	-1,4	-3,7
Горох	40,3	30,0	32,7	35,4	25,3	-15,0	-37,2
Кукурудза на зерно	109,9	77,9	63,4	81,8	78,9	-31,0	-28,2
Просо	-	-	-	-	17,1	-	-
Соняшник	34,8	40,3	30,8	31,9	30,9	-3,9	-11,2
Соя	17,7	34,1	18,0	22,2	27,0	9,3	52,5
Ріпак	-	-	-	-	34,2	-	-

Дані розрахунків таблиці 2.8 свідчать про зниження урожайності майже усіх сільськогосподарських культур, що вирощувались протягом 2018-2022 рр.

Урожайність пшениці зменшилась – на 1,9 ц/га; ячменю – на 1,4 ц/га; гороху – на 15,0 ц/га; кукурудзи на зерно – на 31,0 ц/га; соняшнику – на 3,9 ц/га. Лише урожайність сої у 2022 р. була вищою у порівнянні з 2018 р. – на 9,3 ц/га.

Ефективність сільськогосподарського виробництва складається не тільки із співвідношення результатів і витрат, а також із якості вирощеної продукції та її здатності задовольнити ті чи інші потреби споживача.

Проаналізуємо динаміку основних показників виробничо-комерційної діяльності підприємства у таблиці 2.9.

Аналізуючи дані табл. 2.9, можна зробити висновок, що в результаті здійснення виробничої діяльності підприємство мало у 2022 р. порівняно з

2018 р. вартість валової продукції у постійних цінах 2016 р. яка зменшилася на 14993,1 тис. грн (20,6 %) і становила 57787,7 тис. грн.

Таблиця 2.9

Результати виробничо-комерційної діяльності галузі рослинництва підприємства, 2018 – 2022 рр.

Показники	Роки					2022р. до 2018 р. у %
	2018	2019	2020	2021	2022	
Вартість валової продукції рослинництва у постійних цінах 2016 р., тис. грн	72780,8	77530,7	66175,9	80934,8	57787,7	-20,6
Вартість валової продукції рослинництва у діючих цінах, тис. грн	81646,2	70279,7	89790,6	131258,4	78195,6	-4,2
Повна собівартість реалізованої продукції рослинництва, тис. грн	49723	59809,4	58182,8	56349,3	61683	24,1
Валовий дохід від реалізації продукції рослинництва, тис. грн	69767,9	59715,5	81501,8	95529,9	73330	5,1
Прибуток (збиток) від реалізації продукції рослинництва, тис. грн	8279,2	4506,9	23319,0	39080,5	11647,0	40,7
Рівень рентабельності, %	16,7	7,6	40,1	41,0	18,9	x

Розмір валового доходу від продукції рослинництва у 2022 р. склав 73330 тис. грн, що 3562,1 тис.грн більше порівняно з 2018 р., а прибуток у 2022 р. становив 11647 тис. грн., що на 40,7 % більше порівняно із 2018 р.

Рівень рентабельності галузі рослинництва за досліджуваний період збільшився на 2,2 % і у 2022 р. складав – 18,9 %. Найвищий рівень рентабельності у рослинництві був у 2021 р. і становив 41,0 %.

Таким чином, товариство використовує комплексну технологію вирощування зернових, зернобобових та олійних культур, що включає в себе кроки від вибору сортів, підготовки ґрунту до захисту рослин від хвороб, шкідників і бур'янів та збору врожаю. Ця технологія спрямована на забезпечення високої врожайності та якісної продукції зернових, зернобобових та олійних культур.

2.2. Оцінка економічної ефективності виробництва продукції рослинництва у підприємстві

Оцінка економічної ефективності виробництва продукції рослинництва є важливим завданням для аграрних підприємств. Вона допомагає визначити чи вдасться досягати прибутковості та як можна покращити фінансовий результат. Основні показники, які потрібно враховувати при оцінці діяльності підприємства – це витрати на виробництво, врожайність, валовий дохід, чистий прибуток, рентабельність і його показники. Вони вимагають систематичного підходу та використання відповідних фінансових й аналітичних інструментів. Процес виробництва завершується доведенням продукції до споживача. Реалізація продукції є кінцевою стадією кругообігу коштів підприємства, що є досить важливим показником. Для виробника обсяги реалізації продукції свідчать, що вироблена продукція відповідає вимогамі потребам споживача.

Обсяги реалізації продукції – показник за допомогою якого здійснюється управління підприємством та його господарською діяльністю в цілому. Проаналізуємо обсяги реалізації продукції досліджуваного підприємства у вартісному вираженні (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Динаміка товарної продукції рослинництва підприємства, 2018-2022рр., тис. грн

Культури	Роки					Відхилення 2022 р. до 2018 р.	
	2018	2019	2020	2021	2022	абсолютне	відносне,
Пшениця озима	5176,6	7330,7	8305,3	12808,7	8998,4	3821,8	73,8
Жито	-	-	-	-	428,2	-	-
Ячмінь	2275,9	2141,4	2680,2	5775,1	596,6	-1679,3	73,8
Горох	3876,7		1179,9	6104,5	1416,4	-2460,3	63,5
Кукурудза на	30860	28914,3	38006,7	30178,1	3223,5	-27636,5	89,6
Просо	-	-	-	-	12994,9	-	-
Соняшник	21717,4	17959,4	28979,5	37385,8	35102,9	13385,5	61,6
Соя	5861,3	3369,7	2350,2	3277,7	7477,3	1616	27,6
Ріпак	-	-	-	-	3091,8	-	-

Аналіз даних таблиці 2.10 свідчить про неоднорідну динаміку товарної продукції в досліджуваному підприємстві протягом 2018-2022 рр. Зокрема, позитивна динаміка збільшення показників товарності спостерігаємо по пшениці – на 3821,8 тис. грн; по соняшнику – на 13385 тис.грн; і по сої – 1616,0 тис. грн. Негативна динаміка зменшення показників товарності спостерігаємо по культурах: ячмінь – на 1679,3 тис. грн; по гороху – на 2460,3 тис.грн; і кукурудзі на зерно – на 27636,5 тис. грн.

Важливу роль у виробничо-збутовій діяльності аграрного підприємства виконує собівартість продукції, вона є основним чинником, що впливає на ефективність господарської діяльності.

Проаналізуємо динаміку виробничої собівартості сільськогосподарських культур досліджуваного підприємства в таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Динаміка виробничої собівартості продукції рослинництва підприємства, 2018-2022рр., грн/ц

Культури	Роки					Відхилення 2022 р. до 2018 р.	
	2018	2019	2020	2021	2022	абсолютне (+,-)	відносне, %
Пшениця озима	304,77	323,58	374,19	381,65	461,66	156,89	51,5
Жито	-	-	-	-	389,60	-	-
Ячмінь	346,54	440,59	486,52	378,16	621,18	274,63	79,3
Горох	394,16	546,35	544,09	585,86	811,91	417,75	105,9
Кукурудза на зерно	209,63	274,94	308,80	252,19	1381,70	1172,07	у 5,6 рази
Просо	-	-	-	-	395,88	-	-
Соняшник	536,99	621,17	670,58	517,73	683,36	146,37	27,3
Соя	606,83	855,89	1049,80	804,47	1030,29	423,46	69,8
Ріпак	-	-	-	-	1427,33	-	-

Дані таблиці 2.11 свідчать про негативну тенденцію щодо збільшення виробничої собівартості сільськогосподарської продукції підприємства у 2022 р. порівняно із 2018 р. Зокрема, собівартість пшениці збільшилась – на 156,89 грн (51,5 %); ячменю – на 274,63 грн (79,3 %); гороху – на 417,75 грн

(105,9 %); кукурудзи на зерно – у 5,6 рази; соняшнику – на 146,37 грн (27,3 %); сої – на 423,46 грн (69,8 %). Таке тотальне підвищення собівартості пояснюється підвищенням матеріальних витрат, паливо-мастильних, оплати праці, насінневого матеріалу та засобів боротьби зі шкідниками. Не зважаючи на деяке щорічне підвищення реалізаційних цін, доходи сільськогосподарських товаровиробників не завжди покривають їх витрати.

Ціна – найважливіший економічний параметр будь-якого підприємства, саме рівень цін впливає на його фінансове положення. В ринковій економіці ціна є важливим регулятором її розвитку. Для виробників і споживачів ціна – це той орієнтир, який дає змогу їм приймати правильні рішення: що саме виробляти, коли виробляти і скільки, що і скільки купувати. Скажімо, зростання ціни стимулює виробника збільшувати виробництво товару, задовольняючи тим самим зростаючий попит споживачів.

Проаналізуємо динаміку реалізаційних цін сільськогосподарських культур у підприємстві (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Динаміка цін реалізації основних сільськогосподарських культур у підприємстві, 2018 – 2022 рр., грн/ц

Культури	Роки					Відхилення 2022 р. до 2018 р.	
	2018	2019	2020	2021	2022	абсолютне (+,-)	відносне, %
Пшениця озима	432,39	373,06	448,72	542,99	391,90	-40,49	-9,4
Жито	-	-	-	-	237,62	-	-
Ячмінь	342,36	437,17	349,62	391,10	560,53	218,17	63,7
Горох	429,41	-	463,25	579,34	408,07	-21,34	-5,0
Кукурудза на зерно	363,47	285,29	478,45	410,56	248,92	-114,55	-31,5
Просо	-	-	-	-	562,28	-	-
Соняшник	845,10	647,14	982,86	1617,0	1120,8	275,72	32,6
Соя	928,89	761,86	1218,3	1458,0	1225,9	297,1	32,0
Ріпак	-	-	-	-	1096,3	-	-

За розрахунками таблиці 2.12 реалізаційні ціни на основні сільськогосподарські культури урожаю 2022 р. у порівнянні із 2018 р. нестабільні.

Так, ціна на озиму пшеницю зменшилась на 40,49 грн/ц, це на 9,4 %; горох – на 21,34 грн/ц (63,7 %) і кукурудзу на зерно – на 114,55 грн/ц (31,5 %). Реалізаційна ціна підвищилась в досліджуваному періоді: соняшник – 275,72 грн/ц (32,6 %). Сою у 2022 р. реалізували за ціною 1225,9 грн/ц, а ріпак – 1096,3 грн/ц.

Важливим показником, що свідчить про ефективність цінової політики підприємства є цінова конкурентоспроможність продукції. Цей показник свідчить про здатність підприємства для завоювання конкурентних позицій знижувати ціну, порівняно з ринковою ціною, при цьому не зазнавши збитків.

Розглянемо цінову конкурентоспроможність основних видів сільськогосподарської продукції (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Цінова конкурентоспроможність сільськогосподарських культур у підприємстві, 2018 – 2022 рр., %

Продукція	Роки					2022 р. до 2018 р, (+,-)
	2018	2019	2020	2021	2022	
Пшениця озима	-15,0	6,3	13,5	18,5	29,0	+44,0
Кукурудза на зерно	-8,7	2,5	9,9	35,9	30,1	+38,8
Ячмінь ярий	-17,6	4,6	-3,0	-15,8	21,4	+39,0
Горох	13,5	-	-13,6	-4,4	-15,4	-28,9
Соняшник	21,1	-2,5	6,3	29,5	65,5	+44,4
Соя	12,0	-15,6	10,5	28,4	15,4	+3,4

За даними табл. 2.13 цінова конкурентоспроможність мала тенденцію до підвищення за такими видами сільськогосподарських культур: по озимій пшениці – 44,0 %, ячменю – на 39,0 %, кукурудзи на зерно – на 38,8 %, соняшнику – на 44,4 %, сої – на 3,4 %.

Цінова конкурентоспроможність з негативною тенденцією до зниження у досліджуваному періоді була від'ємною по гороху – 28,9 %.

В цілому, варто відмітити, сільськогосподарська продукція досліджуваного підприємства має низький рівень конкурентоспроможності, що свідчить про нездатність підприємства до завоювання конкурентних позицій на ринку знижуючи ціну реалізації продукції.

Кінцевий економічний результат – прибуток характеризує ефективність діяльності / виробництва підприємства.

Прибуток у класичному розумінні являє собою різницю між ціною товару і затратами на виробництво товару – його собівартістю. Саме таке розуміння прибутку закладене в усіх законодавчих актах України, крім законодавства про оподаткування прибутку. Такий показник, безумовно, в більшій мірі характеризує якість господарювання підприємства, саме він реальний і з точки зору спроможності підприємства відраховувати частину прибутку до бюджету. Прибуток синтезує в собі всі найважливіші сторони роботи підприємства. Отже, для оцінки ефективності виробництва сільськогосподарської продукції проаналізуємо динаміку прибутковості на 1 ц продукції у досліджуваному підприємстві (таблиця 2.14).

Таблиця 2.14

Динаміка прибутку (збитку) на 1 ц виробництва продукції рослинництва підприємства, 2018-2022 рр. грн/ц

Продукція	Роки					2022 р. до 2018 р, (+,-)
	2018	2019	2020	2021	2022	
Пшениця озима	200,42	23,36	83,07	157,70	-60,14	-260,56
Кукурудза на зерно	155,15	7,16	171,65	123,69	-109,57	-264,72
Ячмінь ярий	246,51	-10,61	-61,91	119,81	-161,17	-407,68
Горох	92,13	-	-62,84	-25,41	-445,20	-537,33
Соняшник	286,73	-15,87	290,0	546,40	422,0	135,27
Соя	375,90	-117,0	128,32	1,15	163,52	-212,38

Аналіз прибутковості вирощування сільськогосподарських культур в таблиці 2.14 свідчить, що прибутковість у 2018 р. перейшла у збитковість у 2022 р. Збитковість мали у 2022 р. культури: пшениця озима у 2022 р. мала –

60,14 грн/ц; кукурудза на зерно – 109,57 грн/ц; ячмінь – 161,17 грн/ц, горох – 445,20 грн/ц. Прибутковими були технічні культури: соняшник – 422,0грн/ц, соя – 163,52 грн/ц. Це можна пояснити багатьма факторами впливу – рік початку воєнних дій; розбита інфраструктура, порти.

ABC-аналіз – це інструмент, який дає змогу визначити рейтинг товарів за зазначеними критеріями і виявити ту частину асортименту, яка забезпечує максимальний ефект. Ідея ABC-аналізу будується на основі принципу Парето, суть якого зводиться до тези: «20 % зусиль дають 80 % результату, а інші 80 % зусиль – лише 20 % результату», тобто 20 % усіх товарів дають 80 % обороту підприємству.

Отримавши накопичувальний розмір доходу у відсотках, можна здійснити класифікацію товарної продукції (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

**ABC-аналіз товарної сільськогосподарської продукції
у підприємстві, 2018-2022рр.**

Найменування продукції	Дохід (виручка) від реалізації продукції, тис. грн					Дохід від реалізації за 5 років, тис грн	Частка в загальному обсязі, %	Частка накопичувальним підсумком, %	Клас
	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.				
соняшник	21717,4	17959	28979	37286	35102,9	141044,3	37,2	37,2	А
кукурудза на зерно	30860	28914	38007	30178	3223,5	131182,5	34,5	71,7	
пшениця	5176,6	7331	8305	12809	8998,4	42620	11,2	82,9	В
соя	5861,3	3370	2350	3278	7477,3	22336,6	5,9	88,8	
ячмінь	2275,3	2141	2680	5775	596,6	13467,9	3,6	92,4	С
просо	-	-	-	-	12994,9	12994,9	3,4	95,8	
горох	3876,7	-	1180	6104	1416,4	12577,1	3,3	99,2	
ріпак	-	-	-	-	3091,8	3091,8	0,8	100,0	
Всього	69767,3	59715	81501	95430	72901,8	379315,1	100,0	x	

Як свідчать дані таблиці 2.15 найбільш важливи у досліджуваному підприємстві є виробництвосоняшнику та кукурудзи на зерно, які забезпечують одержання 71,7 % доходу від реалізації продукції рослинництва. Проміжною продукцією є пшениця, соя і ячмінь, їх частка в структурі доходу становить 20,7 у середньому за 5 років.

Метод ABC – аналізу дає можливість класифікувати товарні запаси господарства за ступенем їх важливості шляхом ділення на три категорії. Класичні границі такі: А – найбільш цінні (20 % товарних запасів; 80 % – реалізація), товари цієї групи завжди повинні бути наявними в асортименті; В – проміжні (30 % товарних запасів; 15 % реалізація), товари цієї групи є товарами середнього ступеня важливості; С – найменш цінні (50 % товарних запасів; 5 % – продаж), товари цієї групи найменш важливі, це претенденти на виключення з асортименту та товари-новинки.

Усі інші види товарної продукції (просо, горох і ріпак) займають не надто вагомі позиції та приносять найменші доходи.

Отже керівництву треба уважно дослідити продукцію у складі В і С та збільшити продукцію класу В в основному за рахунок скорочення позицій класу С.

Оскільки рівень рентабельності – це один з найважливіших показників визначення економічної ефективності діяльності підприємства, він свідчить скільки прибутку отримало підприємство на одну гривню витрат і має відсоткове значення.

Ознайомимося з рентабельністю вирощування сільськогосподарських культур у підприємстві (табл. 2.16).

Як свідчать дані табл. 2.16, протягом досліджуваного періоду рівень рентабельності продукції галузі рослинництва суттєво понизився. У 2022 р. порівняно з 2018 р. рівень рентабельності сільськогосподарських культур підприємства став збитковим: озимої пшениці -13,0 %, кукурудзи на зерно – -7,9 %, ячменю -25,9 %, гороху -54,3 %.

Тільки рівень рентабельності соняшнику підвищився на 8,4 %, і склав у 2022 р. 61,8 . Рівень рентабельності сої у 2022 р. становив – 15,9 %, що на 46,0 в.п. нижче показника 2018 р.

Таблиця 2.16

Динаміка рівня рентабельності виробництва сільськогосподарських культур у підприємстві, 2018 – 2022 рр., %

Продукція	Роки					Абсолютне відхилення (+; -) 2022 р. від	
	2018	2019	2020	2021	2022	2018 р.	2021 р.
Пшениця озима	65,8	7,2	22,2	41,3	-13,0	-78,8	-54,3
Кукурудза на зерно	74,0	2,6	55,6	49,0	-7,9	-81,9	-56,9
Ячмінь	71,1	-2,4	-12,7	31,7	-25,9	-97,0	-57,6
Горох	23,4	-	-11,5	-4,3	-54,8	-78,2	-50,5
Соняшник	53,4	-2,6	43,2	105,5	61,8	8,4	-43,7
Соя	61,9	-13,7	12,2	0,1	15,9	-46,0	15,8

Основні чинники, що впливають на величину рівня рентабельності – ціна реалізації та рівень собівартості, що віддзеркалюються наступними тенденціями: якщо собівартість центнера продукції нижча ціни продажу, за будь-якого розміру собівартості кожний відсоток зростання ціни підвищує рівень рентабельності; за аналогічного рівня ціни кожний відсоток зниження собівартості продукції також забезпечує зростання рівня рентабельності.

Факторний аналіз – статистичний метод аналізу впливу окремих факторів (чинників) на результативний показник. Факторний аналіз використовується для комплексного аналізу господарської діяльності, пошуку факторів, що впливають на економічні явища та процеси, з виявленням причинно-наслідкових зв'язків, що впливають на зміну конкретних показників господарської діяльності. Факторний аналіз дозволяє виявити об'єктивно існуючі фактори які впливають на поведінку об'єкта, що досліджується. Суть методу факторного аналізу полягає у виключенні опису множини характеристик, що вивчаються, і заміною їх меншою кількістю інформаційно об'ємніших змінних.

Проаналізуємо вплив чинників на зміну рівня рентабельності виробництва в підприємстві (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

**Факторний аналіз рівня рентабельності виробництва продукції
рослинництва у підприємстві, 2018, 2022 рр.**

Культури	Середня ціна реалізації 1 ц, грн		Повна собівартість реалізації 1 ц, грн		Рівень рентабельності (збитковості), %			Абсолютне відхилення рентабельності 2022 р. від 2018 р., % (+; -)			
	Роки								всього	у т. ч. за рахунок	
	2018	2022	2018	2022	2022	умовний	2018	ціни 1 ц		собівартості 1 ц	
Пшениця	432,39	391,90	308,1	452,0	-13,0	192,6	65,8	-78,8	-22,6	-56,2	
Кукурудза на	363,47	248,92	236,8	358,5	-7,9	124,3	74,0	-81,9	-37,6	-44,3	
Ячмінь	342,36	560,53	368,7	365,2	-25,9	223,1	71,1	-97,0	25,6	-122,6	
Горох	429,41	408,07	401,3	853,3	-54,8	143,6	23,4	-78,2	-24,1	-54,1	
Соняшник	845,10	1120,8	600,7	698,2	61,8	259,6	53,4	8,4	35,2	-26,8	
Соя	928,89	1225,9	744,5	1062,5	15,9	160,7	61,9	-46,0	10,4	-56,4	

Розрахунки за досліджуваний період (табл. 2.17) свідчать про зниження динаміки рентабельності виробництва усіх видів продукції рослинництва у підприємстві. І ціна реалізації і підвищення повної собівартості реалізації продукції має негативний вплив на рентабельність виробництва продукції. Розмір собівартості має зворотний зв'язок з рівнем рентабельності. Тому керівництву підприємства слід шукати резерви зниження собівартості продукції.

Динаміку розміру та структури внесення мінеральних добрив у підприємстві наведено у табл. 2.18.

Аналіз даних табл. 2.18 показує, що внесення азотних добрив збільшилося на 4711 ц (у 3,6 рази). У 2022 р. на поля було внесено аміачної селітри та карбаміду по 3260 і 2344 ц відповідно. Комплексних добрив було

внесено 1945 ц, а внесення фосфорних і калійних добрив взагалі не проводилося, що негативно впливає на урожайність культур, оскільки живлення ґрунту мінеральними добривами незбалансоване.

Таблиця 2.18

**Динаміка кількості та структури мінеральних добрив
у підприємстві, 2018 – 2022 рр.**

Сільськогосподарські культури	2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.		2022 р. у % до 2018 р.
	кількість, ц	питома вага, %	кількість, ц	питома вага, %	кількість, ц	питома вага, %	кількість, ц	питома вага, %	кількість, ц	питома вага, %	
Азотні добрива	1290	100	1440	90,0	1962	99,7	3379	39,3	6001	75,5	365,2
у т. ч. аміачна селітра	1290	100	1410	88,1	330	16,8	380	4,4	3260	41,0	152,7
карбамід	-	-	30	1,9	1632	82,9	2610	30,3	2344	29,5	x
сульфат амонію	-	-	-	-	-	-	289	3,4	397	5,0	x
Комплексні добрива	-	-	160	10,0	6	0,3	5229	60,7	1945	24,5	x
у т. ч. нітроамофоска	-	-	125	7,8	6	0,3	999	11,6	1640	20,6	x
Мінеральні добрива –	1290	100	1600	100	1968	100	8608	100,0	7946	100,0	516,0

Ці позитивні тенденції створюють позитивні умови для стабільного розвитку підприємства у майбутньому. Однак, для забезпечення тривалої стійкості, підприємство може звертати увагу на управління ризиками та оптимізацію витрат.

Серед переваг, завдяки яким підприємство має досить високу ефективність підприємства є: висока якість продукції, гнучка політика керівництва, різноманітність асортименту, хороша репутація у клієнтів.

Вище зазначене свідчить, що досліджуване підприємство забезпечене всіма факторами виробництва, виробляє сільськогосподарську продукцію з метою задоволення своїх власних потреб та потреб споживачів.

Проведений аналіз стану підприємства свідчить, що у 2022 р. порівняно з 2018 р. його виробнича та фінансова ситуація погіршилась, зокрема зменшився чистий прибуток підприємства та рівень рентабельності.

Висновки до розділу 2

Досліджено організаційно-правову форму господарювання підприємства та його характеристику. За період 2018 – 2022 рр. площа сільськогосподарських угідь підприємства зменшилася, переважно через зменшення кількості орендованих земель. У той же час, урожайність основних сільськогосподарських культур підприємства піддавалася значним коливанням в залежності від погодних умов та зовнішніх факторів. Зменшення обсягів виробництва підприємства відбулося при змінах посівної площі та суттєвого підвищення матеріально-виробничих витрат.

Аналіз ефективності виробничо-фінансової діяльності вказує на негативні тенденції, пов'язанні з воєнними діями на території України. Дохід від реалізації продукції рослинництва досліджуваного підприємства протягом 2018 – 2022 рр. збільшився 3562,1 тис. грн або 4,9 %, що свідчить раціональне використання ресурсів. Чистий прибуток підприємства у 2018 р становив 6150 тис. грн, а у 2022 р – підприємство отримало збиток у сумі 3731 тис. грн.

Показники рентабельності сільськогосподарської продукції в підприємстві у 2022 р. у порівнянні з 2018 р. вказує, що рентабельність різних видів зернових культур перейшла в збитковість, зокрема рівень рентабельності пшениці із 65,8 в.п. знизилась до збитку 13,0 в.п., кукурудзи на зерно – із 74 в.п. знизилась до збитковості 7,9 в.п. Тільки по соняшнику спостерігаємо позитивну динаміку рівня рентабельності – на 8,4 в.п. Рівень рентабельності виробництва сої знизився на 46 в.п. та все ж залишився на рівні 15,9 в.п.

Вище зазначене свідчить, що досліджуване підприємство забезпечене всіма факторами виробництва, виробляє сільськогосподарську продукцію з метою задоволення своїх власних потреб та потреб споживачів, а також отримання прибутку.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА У ПІДПРИЄМСТВІ

3.1. Впровадження прогресивних технологій виробництва продукції рослинництва

В сучасних умовах нестабільної економічної ситуації сільськогосподарським підприємствам необхідно оптимально використовувати весь наявний ресурсно-виробничий потенціал. Це можливо досягти виключно застосовуючи науковий підхід при вирішенні ресурсних задач. Одним з стратегічних ресурсів сільськогосподарського підприємства є земельні ресурси, про що свідчать розміри площ придатних для вирощування сільськогосподарської продукції. Тому, використання економіко-математичних методів дає можливість знаходити раціональну структуру виробництва сільськогосподарського підприємства, розраховувати оптимальну структуру його посівної площі чи площі окремої групи культур, визначити найкращий склад та використання машинно-тракторного і автомобільного парку та інші види діяльності. Порівняння фактичної та оптимальної структури виявляє значні резерви збільшення і здешевлення виробництва всіх видів продукції агропромислового комплексу.

Оптимальна структура посівних площ повинна забезпечувати:

- виконання договірних зобов'язань щодо реалізації продукції;
- внутрішні потреби підприємства в продукції рослинництва;
- раціональне використання трудових ресурсів і засобів виробництва;
- виконання вимог щодо чергування культур в сівозмінах відповідно до ґрунтово-кліматичних умов та спеціалізації підприємства тощо.

Головним критерієм науково обґрунтованої структури посівних площ є максимальний вихід продукції в грошовій формі з одиниці площі при

найменших витратах праці і коштів, а також прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції.

Для визначення раціональної структури посівних площ використовують економіко-математичні методи, як зазначалось попередньо, із застосуванням персональних комп'ютерів. При використанні економіко-математичних методів умови раціональної структури посівних площ та критерій оптимальності записуються у вигляді математичної моделі, реалізація якої на ПК дозволяє одержати шукані розміри посівних площ сільськогосподарських культур на підприємстві.

Виходячи з цього розраховуємо оптимальну структуру посівних площ. Необхідно використати статистичні показники досліджуваного аграрного підприємства Полтавського району за останній звітний 2022 р.

На вирощування основних сільськогосподарських культур досліджуваним підприємством відводиться 3381 га. На цій посівній площі в аграрному підприємстві вирощують сільськогосподарські культури, а саме: озима пшениця, жито, ячмінь, просо, горох, кукурудза на зерно, соняшник, соя та ріпак. За агротехнічними нормами в аграрних підприємствах полтавського регіону зерновій групі сільськогосподарських культур відводиться не більше 50 % у структурі загальної площі.

Інший відсоток загальної посівної площі відводиться на вирощування технічних сільськогосподарських культур. Але, для вирощування соняшнику необхідно відводити не більше 26 %, так як ця сільськогосподарська культура є важкою та виснажливою для ґрунту. Ці агротехнічні вимоги необхідно врахувати при оптимізації посівної площі досліджуваного аграрного підприємства, адже від цього фактора залежить якість землі, урожайність культур і як наслідок позитивні виробничі та фінансові результати.

При оптимізації посівних площ досліджуваного господарства необхідно врахувати, що:

- виробнича собівартість означених сільськогосподарських культур не повинна перевищувати 120000 тис. грн.

- витрати праці на вирощування цих сільськогосподарських культур не повинні перевищувати 17000 тис. людино-годин,

- витрати праці в грошовому еквіваленті не повинні перевищувати 31900 тис. грн.

- обсяг реалізованої продукції внаслідок оптимізації посівної площі повинен бути більшим 6726 тис. грн.

Основні економічні показники досліджуваного аграрного підприємства представлені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Вихідні дані для визначення оптимальної площі сільськогосподарських культур та зменшення збитку підприємства, 2022 р.

Показники	Вид сільськогосподарської продукції, 2022 р.								
	озима пшениця	жито	ячмінь	просо	горох	кукур удза на зерно	соня шник	соя	ріпак
Урожайність, ц/га	62,09	37,72	36,0	17,1	25,25	78,97	30,86	26,95	34,17
Витрати праці на 1 ц, люд.-год.	128,03	140,50	115,80	132,60	130,40	143,40	96,90	115,80	96,90
Витрати праці на 1 ц виробленої продукції, грн	256,06	224,20	231,60	245,60	253,10	286,8	193,80	231,60	193,80
Виробнича собівартість 1 ц, грн	461,66	389,6	1297,3	395,88	811,9	1381,7	608,88	1030,3	1427,33
Реалізаційна ціна 1 ц, грн.	391,90	237,62	204,04	562,28	408,07	247,92	1120,8	1458,1	1096,38
Обсяг реалізованої продукції, тис. грн	9307,40	814,74	1461,01	6931,44	1539,38	7559,2	29230,7	7214,5	3203,1
Прибуток з 1 ц, грн.	-69,76	-151,9	-1093,3	166,40	-403,8	-1134,8	511,94	427,8	-330,9

Для визначення оптимальної площі посіву сільськогосподарських культур та зменшення збитку підприємства використовуємо електронні таблиці Microsoft Excel, вбудовані математичні функції та засіб Розв'язувач.

Засіб Розв'язувач, який дозволяє швидко та оптимально знайти рішення задачі, які потім адаптуються в умовах підприємства (додаток В).

Як результат оптимізації посівної площі – зменшення збитку від реалізації продукції рослинництва. Так, як у звітному 2022 р. спостерігається досить висока виробнича собівартість продукції рослинництва та низька реалізаційна ціна 1 ц продукції, що викликало збиткову ситуацію підприємства.

Отже, в результаті обробки даних отримано оптимальні площі під посів сільськогосподарських культур досліджуваного аграрного підприємства: площа озимої пшениці 438 га; площа жита 34 га; площа ячменю 68 га; площа проса 406 га; площа гороха 169 га; площа кукурудзи на зерно 440 га; площа соняшнику 879 га; площа сої 744га; площа ріпаку 203 га. Загальна площа під вирощування цих культур внаслідок оптимізації залишається незмінною і складає 3381 га (додаток В).

Таблиця 3.2

**Розмір посівних площ після здійснення їх оптимізації
у підприємстві, план на 2025 р.**

Сільськогосподарські культури	Роки		Відхилення 2025 р. до 2022 р.	
	2022 (факт)	2025 (план)	абсолютне (+, -)	відносне, %
Пшениця	425	438	13,0	3,0
Жито	101	34	-67,0	-66,3
Ячмінь	221	68	-153,0	-69,2
Горох	166	169	3,0	1,8
Просо	801	406	-395,0	-49,3
Кукурудза на зерно	71	440	369,0	у 5,2 рази
Соняшник	939	879	-60,0	-6,4
Соя	204	744	540,0	у 2,6 рази
Ріпак	95	203	108,0	113,7
Валова продукція рослинництва, тис. грн	78195	97266,8	19071,8	24,39

За допомогою графічного подання оптимальної посівної площі основних сільськогосподарських культур аграрного підприємства розглянемо план на 2025 р.

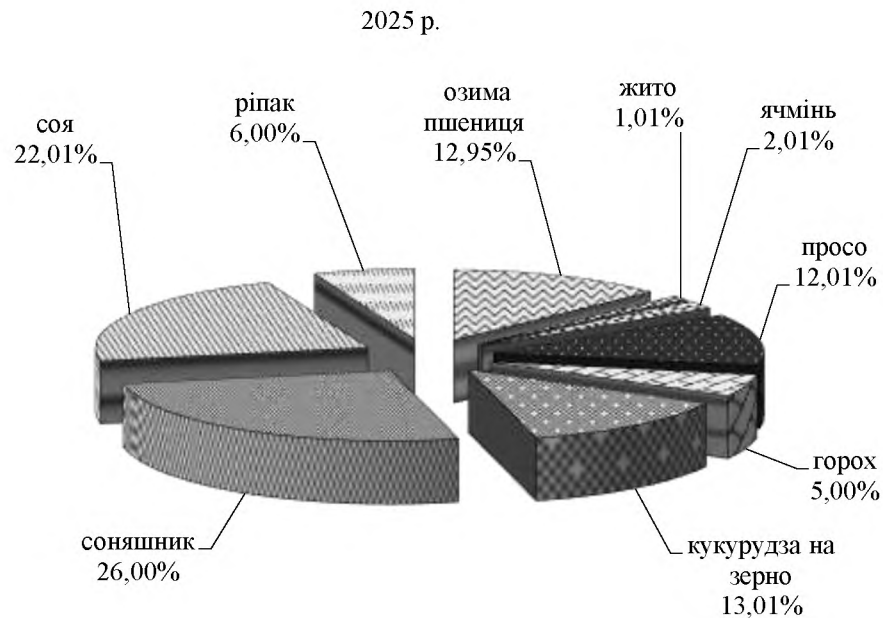


Рис. 3.1. Графічне зображення оптимізованої посівної площі основних сільськогосподарських культур підприємства, план на 2025 р.

Внаслідок оптимізації посівних площ на 2025 р. відбулося значне зменшення збитку від реалізації продукції галузі рослинництва, а саме 24563,44 тис. грн. у порівнянні з звітним 2022 р.

Щодо обсягу реалізованої продукції, то внаслідок оптимізації посівної площі її величина також може зрости до 85,49 тис. грн., так як 90% виробленої продукції підприємство реалізує домогосподарствам та переробним підприємствам різних форм власності, що є логічним та виправданим.

Отже, внаслідок оптимізації посівної площі сільськогосподарських культур досліджуване підприємство додатково отримає 18230,03 тис. грн. валової продукції. Ефективність валового виробництва складе 24,39%.

Органічне сільське господарство, за визначенням IFOAM, являє собою

систему виробництва, яка дозволяє зберігати здоров'я ґрунтів, екосистем і людей. Вона покладається скоріше на екологічні процеси, біологічне розмаїття і цикли, адаптовані до місцевих умов, аніж на використання ресурсів зі шкідливими результатами. При органічному виробництві забезпечується відповідність ведення органічного сільського господарства й органічної сільськогосподарської та продовольчої продукції певним стандартам. Це надає можливість сертифікувати й маркувати продукцію відповідним чином і реалізовувати як органічну.

Виробництво органічної продукції може стати конкурентною перевагою для економіки ВСК «Злагода» і надати імпульс розвитку не тільки сільського господарства, але і суміжних галузей підприємства.

В Україні існують специфічні, притаманні тільки їй умови організації органічного виробництва та управління його розвитком:

- при переході на органічне виробництво спостерігається зниження витрат (насамперед, це витрати на мінеральні добрива та на засоби захисту рослин), що дозволяє встановити помірні ціни на продукцію, що випускається;

- ресурсозбереження та зменшення енергоємності сільськогосподарського виробництва; зростання грошових заощаджень виробників; підвищення конкурентоздатності товаровиробників на внутрішньому і зовнішньому ринках; відродження сільських територій;

- вступ до Світової організації торгівлі збільшує можливість виходу української органічної продукції на європейський ринок;

- спостерігається зростання попиту на продукцію органічного виробництва, зокрема, його представляє середній клас;

- у країні створені умови сертифікації та реєстрації господарств з виробництва сільськогосподарської продукції;

- можливість створення додаткових робочих місць при виникненні господарств-виробників органічної продукції, що дозволить зменшити безробіття на селі;

- покращення здоров'я населення, зменшення захворюваності та

смертності;

– покращення якості навколишнього природного середовища.

Результатом органічного виробництва є екологічно безпечна продукція.

Органічне виробництво не відразу приносить бажаний прибуток, однак віддача від нього буде стабільною. Приріст урожайності буде отримано за рахунок відновлення, збереження та раціонального використання природної родючості ґрунтів та ресурсів екосистеми в цілому.

За допомогою кореляційно-регресійного аналізу було встановлено пряму залежність ціни від видів витрат на виробництво зернових і зернобобових культур у традиційних та органічних підприємствах. Ранжування коефіцієнтів кореляції й детермінації показників витрат виробництва зернових і зернобобових культур доводить те, що серед найбільш «впливових» для формування ціни в традиційних підприємствах переважають витрати на мінеральні добрива (табл. 3.4).

Коефіцієнт кореляції (0,972) показує сильний зв'язок і пряму залежність між ціною на зернові та зернобобові й витратами на мінеральні добрива для їх виробництва. Коефіцієнт детермінації (0,9447) показує, що 94 % випадків змін ціни пов'язані зі зміною витрат на мінеральні добрива, тобто точність добору в рівнянні регресії висока.

Таблиця 3.4

Залежність ціни від виду витрат на виробництво зернових і зернобобових культур у традиційних аграрних підприємствах

Витрати	Рівняння регресії	R	R ₂
Мінеральні добрива	$Y = 8,139x - 7,4667$	0,972	0,9447
Нафтопродукти	$Y = 15,408x - 91,024$	0,969	0,938
Насіння	$Y = 10,235x - 15,777$	0,962	0,925
Заробітна плата	$Y = 38,077x - 133,89$	0,564	0,3178

Джерело [44]

Найменший кореляційний зв'язок (0,564) спостерігається між ціною й витратами на заробітну плату при виробництві зернових і зернобобових

культур, а зміна зазначеного виду витрат лише у 32 % випадків впливає на зміну ціни.

Одержані по органічних аграрних господарствах дані показують, що найбільший вплив на ціну має елемент витрат на нафтопродукти. Так, тіснота зв'язку між ціною та витратами на нафтопродукти становить $R = 0,961$, між витратами на насіння $R = 0,952$, між витратами на добрива та заробітну плату – відповідно $R = 0,904$ й $R = 0,869$. Як і за традиційного виду господарювання спостерігається найменший кореляційний зв'язок ($0,869$) між ціною та витратами на заробітну плату (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Залежність ціни від виду витрат на виробництво зернових і зернобобових культур у традиційних аграрних підприємствах

Витрати	Рівняння регресії	R	R ₂
Мінеральні добрива	$Y = 9,842x - 18,489$	0,961	0,9232
Нафтопродукти	$Y = 109,14x - 517,92$	0,952	0,9054
Насіння	$Y = 116,57x - 52,228$	0,904	0,8173
Заробітна плата	$Y = 154,64x - 155,92$	0,869	0,7559

Джерело [44]

Згідно з даними табл. 3.5 збільшення витрат на нафтопродукти на 1 грн/ц відповідає незначному зростанню ціни (на 9,842 %), проте з високою імовірністю (92,32 %).

Значному підвищенню ціни (на 109,14 %) відповідає зростання витрат на насіння на 1 грн/ц і з істотною ймовірністю – 90,54 %.

З метою збільшення виробництва гною передбачається всю солому зернових колосових культур (12,1 тис. тонн) використати на підстилку тваринам, що дозволить отримати не менше 24500 тонн гною, який планується внести в нормі 35 т/га під кукурудзу на зерно.

Запропонована система органічного удобрення забезпечує надходження у ґрунт на 1 га сівозмінної площі 9,8 тонн біомаси сидератів, 2,9 т/га побічної продукції урожаю та 4,4 т/га підстилкового гною. Це дозволить досягти

значного рівня урожайності культур (табл. 3.6), які забезпечать можливість формування оптимальних товарних партій зерна таких високоприбуткових культур, як кукурудза, пшениця, соняшник.

Таблиця 3.6

Розрахунок виходу товарної органічної продукції рослинництва і доходу від її реалізації у підприємстві

№ з/п	Продукція	Кількість, ц	Ціна реалізації, грн/т*	Виручка, тис. грн
1	Зерно гороху, всього (залікова вага)	5905,0	752,70	2611,87
	в т.ч. відходи на кормові цілі	420,0		
	насіння	550,0		
	потреби на кормові цілі	1445,0		
	втрати під час зберігання	20,0		
	товарне зерно	3470,0		
2	Зерно пшениці, всього (залікова вага)	26387,0	509,40	11695,82
	в т.ч. відходи на кормові цілі	545,0		
	насіння	921,3		
	потреби на кормові цілі	1906,7		
	втрати під час зберігання	54,7		
	товарне зерно	22960,0		
3	Насіння соняшнику, всього (залікова вага)	28978,0	1450,0	39177,11
	в т.ч. відходи на кормові цілі	630,0		
	насіння	1266,0		
	втрати під час зберігання	63,3		
	товарне зерно	27018,7		
4	Зерно кукурудзи, всього (залікова вага)	5607,0	472,51	1126,46
	в т.ч. відходи на кормові цілі	406,0		
	насіння	1715,0		
	потреби на кормові цілі	1055,0		
	втрати під час зберігання	47,0		
	товарне зерно	2384,0		
5	Зерно ячменю, всього (залікова вага)	7957,0	268,65	785,5
	насіння	606,0		
	потреби на кормові цілі	4345,0		
	втрати під час зберігання	82,0		
	товарне зерно	2924		
6	Насіння сої, всього (залікова вага)	8586,0	1590,0	9687,4
	насіння	808,0		
	потреби на кормові цілі	1602,0		
	товарне зерно	6099,0		
Всього доходу				65084,16

Найбільші обсяги товарної продукції (табл. 3.6) і доходу отримано підприємством від реалізації насіння соняшнику – 39177,11 тис. рн. Це стало можливим в результаті концентрації ресурсів органічних добрив на вирощуванні цієї високо інтенсивної культури. Дохід у сумі 11695,82 тис. грн отримає підприємство від реалізації зерна озимої пшениці. Господарство зможе виручити від реалізації гороху – 2611,87 тис. грн, та 1126,46 тис. грн від реалізації зерна кукурудзи.

Ціни на органічне зерно прийняті на рівні 130 % від цін на звичайне зерно. Загальна сума доходу від реалізації товарної продукції рослинництва складе 65084,16 тис. грн.

Реалізація виробничої програми органічного господарства потребує поточних витрат ресурсів. Розглянемо за допомогою даних табл. 3.7 економічну ефективність виробництва продукції рослинництва у аграрному підприємстві.

Таблиця 3.7

**Економічна ефективність виробництва органічної продукції
рослинництва у підприємстві, план на 2025 р.**

№ з/п	Продукція	Реалізовано продукції, ц	Виручка, тис. грн	Повна собівартість продукції, тис. грн	Прибуток всього, тис. грн	Рентабельність, %
1	Пшениця	22960	11695,82	10379,4	1316,4	11,3
2	Кукурудза	2384	1126,46	4642,4	-3516	-312,1
3	Ячмінь	2924	785,5	1067,9	-282,4	-36,0
4	Горох	3470	2611,87	2961,7	-349,8	-13,4
5	Соняшник	27018,7	39177,11	21866,3	17311	44,2
6	Соя	6099	9687,4	6480,0	3207,4	33,1
Всього		х	65084,16	47397,7	17686	27,2

Розрахунки наведені у таблиці 3.7 свідчать: повна собівартість виробництва органічної продукції за планом на 2025 р. складе 47397,7 тис. грн. За результатами роботи за рік підприємство отримає 17686,0 тис. грн прибутку з рівнем рентабельності 27,2 %. Таким чином,

господарство із рівня 18,9 % у 2022 р. вийде на рівень рентабельності 27,2 %, що на 8,9 в.п. більше.

3.2. Напрями підвищення економічної ефективності виробництва продукції рослинництва у підприємстві

Застосування маркетингу у сільському господарстві підвищує економічну ефективність виробничо-комерційної діяльності сільськогосподарських підприємств, оскільки продукція виробляється у відповідності до результатів ринкових досліджень попиту, що дозволяє вирішувати комплекс складних питань:

- встановлення ефективних та взаємовигідних стосунків між виробником, продавцем і покупцем за допомогою вивчення ринку, розподіл, просування товару і реклами;

- визначення обсягів виробництва у залежності від обсягів і якості попиту та купівельної спроможності споживача;

- розвиток реклами та інших форм стимулювання збуту;

- здійснення координації роботи із задоволення потреб споживача як головної мети підприємництва.

Важливо розглядати підприємство з позиції існування в ринковому середовищі. В умовах жорсткої конкуренції виявлення слабких і сильних сторін діяльності підприємства має велике значення, тому що дає можливість впливати на ринок, замикаючи клієнтів на собі завдяки ціновій політиці, умовами поставки, якістю продукції тощо.

Для детальнішого аналізу виробництва продукції рослинництва, ми пропонуємо провести SWOT-аналіз, який допоможе спланувати стратегії розвитку підприємства. Чинники і явища розділяються на чотири категорії: сильних і слабких сторін проєкту, можливостей, що відкриваються при його

реалізації та загроз, пов'язаних із його здійсненням (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

SWOT-аналіз досліджуваного підприємства

	Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
Внутрішнє середовище	<ol style="list-style-type: none"> 1. Підприємство давно функціонує на ринку 2. Наявність родючих земель або земель з високими показниками урожайності. 3. Налагоджені канали збуту. 4. Близькість до каналів збуту продукції галузі рослинництва 5. Наявність кваліфікованих фахівців у галузі рослинництва. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Збитковість реалізації багатьох видів продукції. 2. Несистематичні дослідження ринку 3. Погодні умови можуть впливати на урожай, що створює ризик для виробництва. 4. Відсутність достатніх фінансових ресурсів для впровадження нових технологій чи розширення виробництва.
	Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
Зовнішнє середовище	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зростання попиту на екологічно чисті продукти або популярність певних культур. 2. Укладання довгострокових договорів поставки на вигідних умовах. 3. Підкреслення екологічності та сталості продукції для привертання клієнтів. 4. Проведення модернізації технологічного обладнання для підвищення якості продукції. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Політичні фактори. Збільшення оподаткування. 2. Вплив природно-кліматичних умов на вирощування і врожайність. 3. Зміцнення конкуренції від інших виробників рослинництва. 4. Зниження цін на ринку може вплинути на прибутковість підприємства. 5. Військове вторгнення.

Джерело: побудовано автором

Проведений SWOT-аналіз допомагає усвідомити внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на підприємство. На основі цієї інформації розробимо стратегії, які максимізують використання сильних сторін, відшкодовують слабкі сторони, використовують можливості та мінімізують загрози.

Нами розроблено маркетингові стратегії для кожного елементу комплексу маркетингу (товар, ціна, збут та просування), а далі – засоби їх реалізації (тактика) у вигляді маркетингових програм для досліджуваного підприємства таблиця 3.9.

Отже, розробка та втілення маркетингових стратегій у діяльності досліджуваного підприємства дасть можливість оцінити свою позицію на

ринку в даний момент, сформувати досконалий комплекс маркетинговий дій і засобів щодо його досягнення на перспективу.

Таблиця 3.9

Рекомендована маркетингова програма для підприємства

Комплекс маркетингу	Ціль маркетингової стратегії	Суть маркетингової стратегії	Заходи (тактика)
Продукція	Вихід на нові ринки	Розширення асортименту і продукції	Закупівля переробного обладнання (оренда)
Ціна	Збільшення виручки від реалізації	Зберігання продукції і реалізація її в термін вигідної ціни	Використання для зберігання власних складських приміщень
		Підвищення якості продукції підприємства	Встановлення системи контролю якості
		Збільшення обсягів реалізації продукції	Залучення нових покупців з гарантією вищих цін реалізації при нижчій собівартості
	Зниження ціни на закупівлю засобів виробництва	Встановлення цін зі знижками для постійних покупців	Надання знижок постійним покупцям великих обсягів продукції
Розподіл	Зниження витрат на перевезення та зберігання	Вибір оптимальних планів перевезення продукції	Проведення маркетингових досліджень по збуту продукції та наданню послуг
	Зниження витрат на переробку	Придбання/оренда обладнання для переробки	Отримання пільгового кредиту за підтримки державних органів завдяки іміджу підприємства
	Збільшення виручки від реалізації	Розширення ринків збуту	Реалізація продукції в інші регіони, де вища ціна
Просування	Формування попиту та стимулювання збуту	Використання реклами	Розміщення оголошення або статті у місцевих засобах інформації про підприємство
		Використання пропаганди	Демонстрація роботи агромагазину та участь у виставках і ярмарках агропродукції

Планується за рахунок реалізації маркетингової програми та введення, або покладання обов'язків на відповідальних, збільшити 3,10% ріст доходу

від реалізації продукції підприємства, яка досягається завдяки оптимізації термінів реалізації продукції рослинництва – на 3,0 %, реалізації продукції вищої якості – на 5,0 % тощо (таблиця 3.10).

Таблиця 3.10

Економічна ефективність реалізації маркетингової програми підприємства, план на 2025 р.

Показники	2025 р. (план)
Приріст доходу від реалізації продукції галузі рослинництва за рахунок, тис. грн:	11626,4
оптимізації термінів реалізації продукції рослинництва (3 %)	2865,9
реалізації продукції вищої якості (5 %)	4776,5
удосконалення каналів збуту (3,5 %)	3984,0
Приріст витрат на реалізацію маркетингової програми, тис. грн :	2501,3
у т. ч. витрати на зберігання продукції рослинництва	450,8
використання реклами	120,0
заробітка плата фахівця з маркетингу	180,0
витрати на додаткове офісне обладнання	60,0
витрати на очищення та доведення продукції рослинництва до вищих кондицій	1690,0
Додатковий валовий прибуток, тис. грн	9125,1
Приріст рівня рентабельності продажу, %	3,7

Аналіз даних таблиці 3.10 свідчить про економічну ефективність введення та реалізацію маркетингової програми підприємства. Зокрема, приріст доходу від реалізації продукції галузі рослинництва складе 11626,4 тис. грн. При цьому приріст витрат на реалізацію маркетингової програми складе 2501,3 тис. грн. Додатковий валовий прибуток 9125,1 тис. грн, а приріст рівня рентабельності продажу 3,7 %.

Для збільшення валових зборів зернових у підприємстві доцільно використовувати високоврожайні сорти, що не тільки збільшують урожайність, а і сама продукція є більш якіснішою.

З метою підвищення продуктивності посівів сільськогосподарських культур у підприємстві нами запропоновано використовувати такі сорти та гібриди:

гороху – Драгон, Дінга;

ячменю ярого – Донецький 12, Одеський 115, Вакула, Парнас;

кукурудзи на зерно – ДН Пивиха.

Запровадження даних сортів і гібриду сільськогосподарських культур дасть змогу підвищити урожайність окремих культур в середньому на 15-20 %.

Проведемо розрахунок потреби в насінні основних сільськогосподарських культур на плановий рік та витрат на його придбання у виробничому сільськогосподарському кооперативі «Злагода» (табл. 3.11).

Для розрахунку потреби посівного матеріалу на плановий рік для здійснення сортооновлення площі були обрані в кількості, отриманій в результаті оптимізації їх структури в досліджуваному підприємстві.

Таблиця 3.11

**Витрати на придбання насіння для здійснення сортооновлення
у підприємстві, план на 2025 р.**

Культура	Площа засіяна новими сортами, га	Норма висіву, кг/га	Потреба в насінні, т	Ціна насінневого матеріалу, грн/т	Вартість насінневого матеріалу, тис. грн
Ячмінь ярий	68	206	14,0	13350,0	186,9
Горох	169	280	47,3	20000,0	946,0
Кукурудза на зерно	440	300,0	132,0	12000,0	1524,0
Всього	677	х	х	х	2656,9

Аналіз даних табл. 3.11 свідчить: загальна вартість придбання нових високоефективних сортів сільськогосподарських культур становитиме 2656,9 тис. грн. У структурі витрат найбільшу питому вагу займає насіння кукурудзи на зерно – 1524,0 тис. грн, а найменшу насіння ячменю ярого – 186,9 тис. грн.

Розглянемо резерви підвищення фінансових результатів за рахунок впровадження нових сортів (табл. 3.12).

Резерви збільшення прибутку за рахунок впровадження нових сортів культур підприємстві, план на 2025 р.

Сільськогосподарські культури	Площа, яка засіяна насінням нових сортів, га	Урожайність, ц/га		Резерви збільшення:			
		на площі з традиційними сортами	на площі з новими сортами	у натуральному виразі, ц	виручки від реалізації, тис. грн.	додаткові витрати на насіння, тис. грн.	валового прибутку, тис. грн.
Ячмінь ярий	68	36,0	46,5	714,0	400,22	7,78	392,44
Горох	169	25,3	37,0	1977,3	806,88	610,14	196,74
Кукурудзва на зерно	440	78,9	120,0	18084,0	4501,47	886,35	3615,12
Всього	677	x	x	x	5708,57	1504,27	4204,3

Як свідчать дані табл. 3.12, за рахунок впровадження більш продуктивних районованих сортів ячменю ярого, гороху і кукурудзи на зерно підприємство додатково може отримати 4204,3 тис. грн прибутку від реалізації продукції рослинництва і забезпечить більш повне використання потенціалу сільськогосподарських угідь.

Проведення сортооновлення на основі більш продуктивних елітних сортів та гібридів призведе до підвищення рівня рентабельності та ефективності функціонування галузі рослинництва загалом (табл. 3.13).

Як свідчать дані табл. 3.13, при здійсненні сортооновлення підприємство може отримати додаткову виручку розміром 4204,3 тис. грн. Водночас рівень витрат збільшиться на 1504,27 тис. грн. Очікуваний рівень рентабельності перевищить фактичний на 3,9 % і за планом на 2028 р. становитиме 22,7 %.

Таблиця 3.13

Ефективність вирощування товарних сільськогосподарських культур після сортооновлення у підприємстві, план на 2025 р.

Показники	Сума, тис. грн
Фактичний розмір виручки	73330,0
Фактичний розмір собівартості	61683,0
Фактичний розмір прибутку	11647,0
Фактичний рівень рентабельності, %	18,8
Додатковий розмір виручки	4204,3
Додатковий розмір витрат	1504,27
Загальна сума: виручки	77534,3
собівартості	63187,27
прибутку	14347,03
Рівень рентабельності, %	22,7

Запропонували шляхи підвищення економічної та екологічної ефективності виробництва сільськогосподарських культур, узагальнивши результати від їх впровадження у 2025 р. (табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Загальний результат впровадження шляхів підвищення економічної ефективності виробництва сільськогосподарських культур у підприємстві, 2025 р., тис. грн

Резерви	Економічний ефект
Оптимізація структури посівних площ	2840,6
Ефект від впровадження органічного землеробства	6039,0
Реалізація маркетингової програми	9125,1
Впровадження сортооновлення	4204,3
Всього	22209,0

Як свідчать дані табл. 3.14 загальний результат від впровадження запропонованих шляхів підвищення економічної та екологічної ефективності використання сільськогосподарських угідь підприємства за планом на 2025 р. складає 22209,0 тис. грн. Найсуттєвіший прибуток підприємство може отримати від реалізації маркетингової стратегії та впровадження органічного виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції.

Таким чином, основними економічними та екологічними шляхами підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва у досліджуваному підприємстві є: комплекс здійснюваних заходів: удосконалення структури посівів вирощуваних культур; організація органічного виробництва сільськогосподарських культур; реалізація маркетингової програми.

Висновки до 3 розділу

З метою підвищення ефективності виробництва сільськогосподарських культур нами запропоновано оптимізувати структуру посівних площ.

Результатом оптимізації структури посівних площ галузі рослинництва є збільшення вартості валової продукції у підприємстві за планом на 2025 р. на 18230,03 тис. грн. валової продукції. Ефективність валового виробництва складе 24,39%.

Впровадження виробництва органічної продукції за планом на 2025 р. Принесе валовий дохід підприємству 17686,0 тис. грн прибутку з рівнем рентабельності 27,2 %. Таким чином, господарство із рівня 18,9 % у 2022 р. вийде на рівень рентабельності 27,2 %, що на 8,9 в.п. більше.

Обґрунтовано економічну ефективність введення та реалізацію маркетингової програми підприємства: додатковий валовий прибуток 9125,1 тис. грн, а приріст рівня рентабельності продажу 3,7 %.

З метою підвищення продуктивності посівів сільськогосподарських культур у підприємстві ми пропонуємо використовувати такі сорти та гібриди: гороху – Драгон, Дінга; ячменю ярого – Донецький 12, Одеський 115, Вакула, Парнас.; кукурудзи на зерно – ДН Пивиха. Запровадження даних сортів сільськогосподарських культур дасть змогу підвищити урожайність окремих культур в середньому на 15-20 %. За рахунок впровадження нових елітних сортів і гібридів сільськогосподарських культур підприємство зможе отримати 4204,3 тис. грн прибутку від реалізації продукції рослинництва.

Загальний результат від впровадження запропонованих шляхів підвищення економічної та екологічної ефективності вирощування сільськогосподарських культур підприємство за планом на 2025 р. складає 22209,0 тис. грн. Найсуттєвіший прибуток підприємство може отримати від реалізації маркетингової стратегії та впровадження органічного виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції.

Сучасний стан підприємства свідчить про існування об'єктивних передумов його поступового переходу на екологічно орієнтований спосіб ведення виробництва сільськогосподарської продукції.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Проблема ефективного вирощування сільськогосподарських культур завжди належала до числа актуальних питань аграрної політики. Особливого значення вона набуває в сучасних умовах нестабільної прибутковості діяльності сільськогосподарських підприємств.

Результати досліджень, спрямованих на оцінювання ефективності вирощування сільськогосподарських культур у підприємстві Полтавської області дозволяють зробити наступні висновки:

1. Підприємство повністю забезпечене землею і за своїми розмірами сприяє розвитку виробничої діяльності галузі рослинництва. Загальна земельна площа у 2022 р. становила 3580 га, середня чисельність працівників, зайнятих в сільськогосподарському виробництві у звітному році становила 154 особи.

2. Виробничий напрям підприємства технічний з розширеним виробництвом молока. Розмір валового доходу від продукції рослинництва у 2022 р. склав 73330 тис. грн, що 3562,1 тис. грн більше порівняно з 2018 р., а прибуток становив 11647 тис. грн., що на 40,7 % більше порівняно із базисним.

Рівень рентабельності галузі рослинництва за досліджуваний період збільшився на 2,2 % і у 2022 р. склав – 18,8 %. Найвищий рівень рентабельності у рослинництві був у 2021 р. і становив 41,0 %.

3. У 2022 р. найбільші площі були відведені під соняшник – 939 га, та під просо – 801 га. На 175 га збільшилась посівна площа озимої пшениці, і на 139 га – під посів соняшнику.

4. Зниження урожайності майже усіх сільськогосподарських культур, що вирощувались протягом 2018-2022 рр. Урожайність пшениці зменшилась – на 1,9 ц/га; ячменю – на 1,4 ц/га; гороху – на 15,0 ц/га; кукурудзи на зерно – на 31,0 ц/га; соняшнику – на 3,9 ц/га. Лише урожайність сої у 2022 р. була вищою у порівнянні з 2018 р. – на 9,3 ц/га.

5. Негативна тенденція щодо збільшення виробничої собівартості сільськогосподарської продукції підприємства у 2022 р. порівняно із 2018 р. Зокрема, собівартість пшениці збільшилась – на 156,89 грн (51,5 %); ячменю – на 274,63 грн (79,3 %); гороху – на 417,75 грн (105,9 %); кукурудзи на зерно – у 5,6 рази; соняшнику – на 146,37 грн (27,3 %); сої – на 423,46 грн (69,8 %).

6. Реалізаційна ціна у досліджуваному періоді на озиму пшеницю зменшилась на 40,49 грн/ц, це на 9,4 %; горох – на 21,34 грн/ц (63,7 %) і кукурудзу на зерно – на 114,55 грн/ц (31,5 %), а підвищилась на: соняшник – 275,72 грн/ц (32,6 %). Сою у 2022 р. реалізували за ціною 1225,9 грн/ц, а ріпак – 1096,3 грн/ц.

7. Реалізаційна ціна зернових культур поступово збільшувалась протягом аналізованих років і в 2018 р. становила 359,49 грн за центнер, що на 222,28 грн більше, ніж у 2014 р. Розмір отриманого прибутку також збільшився у 2018 р. порівняно з 2014 р. на 3301 тис. грн або у 12 разів. Рівень рентабельності зернових та зернобобових культур поступово збільшувався від 1,8 % у 2014 р до 10,6 % у 2018 р.

8. Прибутковість вирощування сільськогосподарських культур у 2018 р. перейшла у збитковість у 2022 р. Збитковість мали такі культури: пшениця озима у 2022 р. мала – 60,14 грн/ц; кукурудза на зерно – 109,57 грн/ц; ячмінь – 161,17 грн/ц, горох – 445,20 грн/ц. Прибутковими були технічні культури: соняшник – 422,0 грн/ц, соя – 163,52 грн/ц.

На основі отриманих результатів ми внесли ряд пропозицій стосовно підвищення ефективності вирощування сільськогосподарських культур:

1. Здійснити оптимізацію структури посівних площ. Так, за її результатами, у 2025 р. порівняно з 2022 р. відбудеться розширення посівної площі рентабельних сільськогосподарських культур, які користуються попитом на ринку. Так, у підприємстві за планом збільшиться посівна площа пшениці – на 13 га (3,0 %), кукурудзи на зерно на 369 га (у 5,2 рази), сої – на 540 га (у 2,6 рази) і ріпаку – на 108 га (113,7 %). Площа технічних культур у підприємстві складе 26,0 % від загальної площі посіву, що відповідає науково

обґрунтованим нормам. Площі під ячменем зменшаться – на 153 га (69,2 %), під просом – на 395 га (49,3 %), під жито – на 67 га (66,3 %) і під соняшник – на 60 га (6,4 %). Внаслідок оптимізації посівної площі сільськогосподарських культур досліджуване підприємство додатково отримає 18230,03 тис. грн. валової продукції. Ефективність валового виробництва складе 24,39 %.

2. Запропонована система органічного землеробства. Економічна ефективність виробництва органічної продукції рослинництва у підприємстві за результатами роботи за рік – 17686,0 тис. грн прибутку з рівнем рентабельності 27,2 %. Таким чином, господарство із рівня 18,9 % у 2022 р. вийде на рівень рентабельності 27,2 %, що на 8,9 в.п. більше.

3. Пропонуємо введення та реалізацію маркетингової програми підприємства: приріст доходу від реалізації продукції галузі рослинництва складе 11626,4 тис. грн. При цьому приріст витрат на реалізацію маркетингової програми складе 2501,3 тис. грн. Додатковий валовий прибуток 9125,1 тис. грн, а приріст рівня рентабельності продажу 3,7 %.

4. З метою підвищення продуктивності посівів сільськогосподарських культур у підприємстві нами запропоновано використовувати такі сорти та гібриди: гороху – Драгон, Дінга; ячменю ярого – Донецький 12, Одеський 115, Вакула, Парнас; кукурудзи на зерно – ДН Пивиха. При здійсненні сортооновлення підприємство може отримати додаткову виручку розміром 4204,3 тис. грн. Водночас рівень витрат збільшиться на 1504,27 тис. грн. Очікуваний рівень рентабельності перевищить фактичний на 3,9 % і за планом на 2028 р. становитиме 22,7 %.

Загальний результат від впровадження запропонованих шляхів підвищення економічної та екологічної ефективності використання сільськогосподарських угідь підприємства за планом на 2025 р. складає 22209,0 тис. грн.

Таким чином, обґрунтовані нами пропозиції представляють інтерес та можуть застосовуватися на практиці керівництвом підприємства, щоб галузь рослинництва вивести на прибутковий рівень і конкурентоспроможність.